

דורה בדר: פרקי חיים, פרקי קיבוץ

הקדמה

היומן מפגיש אותנו עם דורה בדר בשנים 1933-1937. במשך ארבע שנים ויותר, אנו לומדים אותה ואת חיי היום-יום שלה לפני ולפנים, אבל מי היא דורה בדר שלפני 1933 ושלאחרי 1937? בחיבור ביוגרפי זה יש ניסיון לשחזר את היקף תולדותיה, תוך זיקה לפרקי יסוד בתולדותיו של קיבוץ מזרע, שדורה הייתה בין מייסדיו והטביעה בו את נוכחותה במשך שבעה עשורים ויותר. הביוגרפיה מתבססת על זיכרונותיה, הרשימות אודותיה בפרסומי הקיבוץ, ראיונות עם בני המשפחה, חברי הקיבוץ, וכן מסמכים רלוונטיים מארכיון מזרע, ביניהם זיכרונותיהם של חברים מייסדים.¹ זיגמונד פרויד במאמרו על זיכרונות מוקדמים, ציין שאֵלה אינם מקובעים, כך כשאדם שולפם מזכרונותו מקץ שנים – חלים בהם שינויים (ואפילו סילופים) מתוך שהם באים לשרת צרכים מאוחרים יותר.² לפיכך הקפדנו לבדוק זיכרונות אלה תוך כדי השוואתם והצלבתם עם מקורות נוספים (ומקבילים), וכיוון שעמדו לרשותנו רישומי זיכרונותיה של דורה מתקופות שונות (1945, 1935, 1990), וכן היומן לעיל (1933-1937), ניתן היה לערוך ביניהם בדיקה משווה נוספת.³

1. תודותי על העזרה הכרוכה של עובדות ארכיון קיבוץ מזרע: יוספה פכר ושושנה שדמי.
2. זיגמונד פרויד, "זיכרון ילדות של ליאונרדו דה וינצ'י", מעשה היצירה בראי הפסיכואנליזה, תרגום: אריה בר, תל אביב, 1967; לא כן פרדריק ברטלט, הטוען כי מערכת ההיזכרות היא הבניה תבניתית של זרימה מימאורית בלתי פוסקת ומשתנה, וכל ניסיון לספר זיכרון נגזר אך ורק מאינטרסים של 'הווה נפשי' (כמינוחו). כלומר, גם הזיכרון הבוגר והמאוחר אינו קשיח או קבוע, אלא מוכתב בהתאם על ידי 'הווה נפשי' דינמי. Frederic Bartlett, *Remembering*, Cambridge, 1932.
3. כאן יש לציין כי ההשוואה בין הזיכרונות והיומן של דורה בדר לבין המסמכים והפרוטוקולים של ארכיון מזרע, לא חמיר עלתה בקנה אחד. לפעמים הגרסאות ביניהם היו שונות ומנוגדות, ולפעמים דיווחים של דורה (כמו פעילותה ברפת ובמרפאה), לא מופיעים כלל בפרוטוקולים הרלוונטיים. היעדר נוכחותה של דורה בדר מהפרוטוקולים והניגוד בין הגרסאות, דורש מתקן מקיף יותר שמקומו אינו כאן.

1897-1918: ילדות ונעורים

דורה (דבורה) בדר לבית דודלסון (1897-1996)⁴ נולדה בלידא, רוסיה דאז,⁵ להורים אנשי ספר ופעילים רעיוניים במאבקים החברתיים של סוף המאה ה-19 והתחלת המאה ה-20.⁶ אביה, בן-ציון דודלסון, (יליד קובנה, ליטא), נשלח בנעוריו ללידא ללמוד בשיבת 'תורה ומדע' בהנהלתו של הרב י"י ריינס.⁷ בשנים אלה נתפס לסוציאליזם, ולימים הצטרף ל'בונד', תנועה יהודית סוציאליסטית אנטי ציונית (1897).⁸ כבחור ישיבה נהג בן ציון להתארח בשבתות אצל משפחות יהודיות, וביניהן גם אצל משפחת לרין, שם התוודע אל בתם שרה. לרין, אב המשפחה, היה במקצועו חייט, שבנעוריו שירת כחייל בצבא ניקולאי,⁹ ועם שתורו נסע לסנט פטרבורג להשתלם כגזרן מומחה. בלידא הקים לו בית

4. דורה נולדה ב-20 בספטמבר 1897, אם כי במשך שנים הציגה עצמה כילידת 1899. ראו הסבר בהמשך.

5. העיר לידא (מחוז נובוגרודק) הייתה צומת דרכים לאורחות סותרים ולגייסות לוחמים עוד במאות שעברו, בשמשה נתיב מהים הבלטי ומרכז פולין לתוככי רוסיה. בסוף המאה ה-19, עם חלוקת פולין, נכבשה על ידי רוסיה הצארית והיתה בשליטתה גם במלחמת העולם הראשונה, אלא שבשנות המלחמה עברה לסירוגין מרוסיה לגרמניה ולפולין, וקרבותיה העקשניים של פולין ברוסיה להחזיר לה אזור זה, נמשכו בראשית שנות ה-20. ב-1921 עברה לידא והשתייכה לפולין העצמאית. היום היא שייכת לרוסיה הלבנה (באלורוס). ספר לידא, אלכסנדר מנור, יצחק גנוזוביץ (גנוז), אבא לנדר (עורכים), תל-אביב 1970, עמ' 21-22, 41-42, 73. טלטוליה של לידא ממשטר למשטר, הטביעו את חותמם בחייה של דורה, וראו בהמשך.

6. בסוף המאה ה-19 היו בלידא כ-5,300 יהודים מתוך כ-9,300 תושבים. שם, שם, הרב יצחק יעקב ריינס (1839-1915), ממייסדי תנועת 'המזרחי', עלה על כס הרבנות בלידא ב-1886. הקים את 'תורה ומדע': ישיבה חדשה ויחידה מסוגה בשיטת לימוד מדעית, שהקנתה בצד לימודי קודש גם השכלה כללית, ומשכה אליה תלמידים רבים ממרחבי ארצות מזה אירופה. ספר לידא, הערה (5), שם, 94-97, 117-118.

8. ה'בונד', מפלגה יהודית סוציאליסטית ראשונה, נוסדה בוילנה (אז רוסיה הצארית) באופן בלתי לגלי (ועדת היסוד: אוקטובר 1897), ודגלה בחופש ובשוויון זכויות ללא הבדל דת או לאום, ובכך שאין צורך לפתור את שאלת היהודים כסוגיה בפני עצמה. למותר לציין כי ה'בונד' התנגד לציונות, לעלייה לארץ ישראל, ולשימוש בשפה העברית, צבי ברזילי, תנועת ה'בונד' בפולין בין שתי מלחמות עולם, ירושלים, 1994, עמ' 11-19.

9. הצאר ניקולאי הראשון (1796-1855), עם עלייתו לשלטון (1825), השליט מדיניות תיאוקרטית ריאקציונית, שחתרה לרוסיפיקציה ולפרודוקטיביזציה של כל המיעוטים הלאומיים, וביניהם היהודים. מכאן גם הצו שגזר בדבר גיוס צבאי ל-25 שנות שירות מגיל 12-25 (26 אוגוסט 1827, הידוע כגזרת הקנטוניסטים). מאידך - תלמידים (בעלי שלוש שנות לימוד בבתי ספר כלליים) ושוליות בעלי מלאכה ואומנים היו זכאים לפטור.

קיבוץ

1. במשך ארבע שנים ויותר, ננים, אבל מי היא דורה בדר יש ניסיון לשחזר את היקף בוך מורע, שדורה היתה בין עשורים ויותר. הביוגרפיה 'מי הקיבוץ, ראיונות עם בני ים מארכיון מורע, ביניהם ואמרו על זיכרונות מוקדמים, רוננו מקץ שנים - חלים בהם רכים מאוחרים יותר.² לפיכך הצלבתם עם מקורות נוספים ינותיה של דורה מתקופות 1937-19, ניתן היה לערוך

בוך מורע: יוספה פכר ושושנה

'היוניצ'י', מעשה היצירה בראי 'א כן פרדריק ברטלט, הטוען כי אימאריית בלתי פוסקת ומשתנה, ל'הווה נפשי' (במינוח). כלומר, ולא מוכתב בהתאם על ידי 'הווה

Frederic Bartlett, F

של דורה בדר לבין המסמכים בקנה אחד, לפעמים הגרסאות של דורה (כמו פעילותה ברפת טיים. היעדר נוכחותה של דורה מחקר מקיף יותר שמקומו אינו

מלאכה, ולימים עבד בו עם בנו.¹⁰ הבת, שרה לויין היתה תלמידה בגימנסיה הרוסית, אך לא סיימה את לימודיה ויצאה לעבוד בבית חרושת לסיגריות, שם שימשה כפקידה.¹¹ היתה צעירה דעתנית, ובדומה לבן-ציון, בעלת תודעה מהפכנית סוציאליסטית, אלא שהיא ניווטה את פעילויותיה בקרב החוגים הציוניים. ב-1895 נישאה לבן-ציון דודלסון, ועם סיום לימודיו בשיבה הצטרף אל אביה בבית מלאכתו, וזה לימדו חייטות וגזירות. עם השנים התמחה בן ציון בגזירת פרוות, לקוחות שיחרו לפתחו (ביניהם "אנשי שררה", לפי דורה), כך שהפרנסה היתה מצוייה ואף איפשרה להם לחיות ברווחה. היה להם בית גדול, אומנת רוסייה שחיה עם המשפחה וטיפלה בילדים, ומעון קיץ מחוץ לעיר. ביתם היה פתוח ושימש מקום מפגש לידידיהם הרבים, הן לחברי ה'בונד' שעליהם נמנה האב, והן לחבריה הציונים הסוציאליסטים של האם.

לזוג נולדו שישה ילדים כשדורה היא הבכורה שבהם.¹² היא למדה בבית-ספר יסודי והמשיכה בגימנסיה ממשלתית,¹³ אלא שהפעילות הפוליטית האנטי-צאריסטית של האב, אילצה אותם לעבור לעיר אחרת. כל השנים פעילות זו גררה אחריה מעצרים וכליאה בבית הסוהר, אבל לאחר כישלון המהפכה של 1905 – המאסרים רק הלכו ותכפו. ב-1913 חלה בטיפוס, וכיוון שהצטרו את חופש תנועתו בלידא ולא איפשרו לו לצאת לקבל טיפול רפואי ראוי בוילנה החליט לעזוב ולהתרחק מן המקום. בהיותם שוקלים לאן לעבור, הציע אחד מלקוחותיו של האב, גנרל רוסי לשעבר, את ביתו בריבינסק (עיר מסחרית על גדות הוולגה), שם יוכל להתגורר עם משפחתו עד יעבור זעם.¹⁴ בעיר גרו יהודים מעטים ולא ניכר

יוסי גולדשטיין, "רוסיה 1772-1914: ימי ניקולאי הראשון", שנאת ישראל בפולין וברוסיה, חל אביב, "יחידה 7, עמ' 152-158; ייתכן שהסב לויין לא שירת בצבא בכל שנות התקופה הנחבצת, אלא קיבל פטור להשלים את אומנותו כחייט, בסנט פטרסבורג.

10. לבן-ציון דודלסון היו שלוש אחיות ושני אחים.

11. לפי "דורה בדר תולדות חיים" (זיכרונות), האם המהפכנית עזבה את לימודיה, כדי לממש את עצמה כאישה עובדת; ואילו לפי "דורה בדר (דודלסון), ציוני דרך" (ביוגרפיה), האם נאלצה לעזוב את לימודיה ולצאת לעבודה, בשל המצב הכלכלי בבית. "דורה בדר תולדות חיים" (להלן "תולדות"), קלטת מס' 53, 22 אוקטובר 1990, ארכיון מורע (להלן אמ"ז), עמ' 1; "דורה בדר (דודלסון), ציוני דרך" (להלן "ציוני דרך"), אמ"ז, עמ' 1.

12. דודיק, לימים קרדיולוג (נאסר במשפט הרופאים בברית המועצות, 1953); מרק, מהנדס רכבות, נספה עם משפחתו בשואה; קלרה, אחות במקצועה, חיה גם היא במזרע; ישקה (עבד בארץ בשנות ה-30 בחברה הבריטית לתעשיות כימיקליות I.C.I.); אנקה (לימים אשתו של חיים בדר, אחיו של מנחם), יהודה, איש סולל-בונה. "ציוני דרך", הערה (9), שם, עמ' 1.

13. דורה לא קיבלה כל השכלה עברית בנעוריה.

14. ריבינסק, עיר נמל באזור הוולגה העליונה, שהיתה למרכז של מסחר וספנות. חיברה את פנים רוסייה עם הים הבלטי, באמצעות הנהר, ומ-1870 גם באמצעות מסילת

היה כל יחנ
במוסדות הו
המשיכו לדנ
בתקופת
לפליטים יד
האב: הוא
השנים האל
וקנתה דבר
צורכי מזון
היתה הפרו
עשרה),¹⁶ ו
הגימנסיה
עד כניסתן
בליצאוס, ו
בשל פעילו
שנים בלבד

1919-0

השנים של
סוערות ב
הקרוייה ז
1918), ל
שנות כיבו

ברזל
האקו
וקתו
trict
לפי

הערה
העוי
הלא
צ' ב
16. בעו

ובין
לאו
עמ'

אנא
אל

היה כל יחס ערין או מפלה כלפיהם. ילדי משפחת דודלסון, למדו גם כאן במוסדות החינוך העירוניים, כשהשפה האחת בפיהם היא הרוסית (רק התורים המשיכו לדבר ביניהם יידיש).¹⁵

בתקופת מלחמת העולם הראשונה (1914-1918) שימש הבית מקום מקלט לפליטים יהודים שנודדו לריבנסק, אך קשיי המלחמה פגעו בבריאותו של האב; הוא נחלש מאוד, היה מרוחק למיטה, וב-1915 נפטר מהתקף לב. בכל השנים האלה, היתה האם למפרנסת של המשפחה. לפי דורה "היא מכרה דברים וקנתה דברים", ואף נסעה בשל עיסוקים אלה לערים רחוקות, והביאה משם צורכי מזון שלא היו מצויים בערים. חרף המלחמה, והודות לתושבתה של האם, היתה הפרוטה מצוייה בביתם, ובגיל שבע-עשרה (למעשה היתה בת שמונה עשרה),¹⁶ התקבלה דורה לליצאום (1915), מוסד לימודי זה, שהיווה חוליה בין הגימנסיה לבין האוניברסיטה, היה מיועד לבנות מתוננות (ועשירות, לפי דורה) עד כניסתן לאוניברסיטה בגיל שבע-עשרה. ואכן לאחר שנת לימודים אחת בליצאום, גרשמה דורה ללימודי הרפואה באוניברסיטה המקומית (1916), אך בשל פעילותה הפוליטית והסתבכויותיה עם המשטר, הספיקה ללמוד בה שלוש שנים בלבד.

1919-1920: מאסרים ועינויים

השנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה ולאחר מהפכת אוקטובר (1917) - היו סוערות ביותר ברוסיה, ובין היתר בשל המלחמה האזרחית שפרצה עם פולין, הקרויה המלחמה הפולנית-הסובייטית. אחרי תווה ברסט-ליטובסק (3 במרץ 1918), לא הסתפקה פולין בעצמאות מדינית שהתחזרה לה אחרי מאה ועשרים שנות כיבוש, ובלהט הלאומי בו נסחפה, ביקשה להתחזר לה חלקי ארץ שאיבדה

ברזל מרכזית. בשנות השלושים של המאה ה-19, נבנתה ועוצבה על ידי דיקן האקרמיה האימפריאלית לאומניות, בבניינים שהיו לשכונת חמדה כמו מוזיאונים וקתדרלות. Official Yoroslaval Region, Rybinsk District, Administration of the Rybinsk Municipal District; אתר מחוז ריבנסק.

15. לפי "תולדות", ההורים הנהיגו בבית טקסים יהודים כמו שמירת השבת וכשרות, הערה (9), שם, שם; וראו ברזילי בפרק "התפתחות התפיסה הלאומית של הבונדר", העוקב אחר הפולמוסים בשנים הראשונות, וכן ההחלטה לשמר בכל זאת את הלאומיות היהודית כ"אוטונומיה תרבותית" של טקסים יהודיים ולשון היידיש. צ' ברזילי, הערה (8), עמ' 31-11.

16. בעוברם לריבנסק מחליטים ההורים להחליף בין תעודות הלידה של דורה (1897) ובין אחיה דודיק (1899), כדי שהאח יוכל להיכנס שנתיים מוקדם יותר לאוניברסיטה. גם השמות הדומים הקלו להחלפה זו. "ציוני דרך", הערה (9), שם, עמ' 1.

ן היתה תלמידה בגימנסיה בית חרושת לסיגריות, שם: לבן-ציון, בעלת תודעה פעילונית בקרב החוגים ים לימודיו בישיבה הצטרף עם השנים התמחה בן ציון שי שררה, לפי דורה, כך יווחה. היה להם בית גדול, געון קיץ מחוץ לעיר. ביחס זן לחברי ה'בונדר' שעליהם האם.

זם.¹² היא למדה בבית-ספר פעילות הפוליטית האנטי- כל השנים פעילות זו גררה שלון המהפכה של 1905 - זן שהצרו את חופש תנועתו יאוי בוילנה החליט לעזוב הציע אחד מלקוחותיו של זרית על גדות הוולגה, שם יו יהודים מעטים ולא ניכר

הראשון", שמאת ישראל בפולין זסב לזין לא שירת בצבא בכל ז את אומנותו כחייט, בסנט

פכנית עזבה את לימודיה, כדי ז בדר (דודלסון), ציוני דרך" לעבודה, בשל המצב הכלכלי קלטת מס' 53, 22 אוקטובר (דודלסון), ציוני דרך" (להלן

זרית המועצות, 1953); מרק, נחות במקצועה, חיה גם היא בריטית לתעשיות כימיקליות ל מגנחם), יהודה, איש סולל-

רכו של מסחר וספנות. חיברה ז" 1870 גם באמצעות מסילת

בחלוקתה בסוף המאה ה-18.¹⁷ מאידך, גם הבולשביקים תחרו להתחזיר להם את חבלי הארץ שאיבדה האימפריה הצארית במהלך מלחמת העולם הראשונה, והקרבות העקשניים בין פולין ורוסיה (1919-1921) שטילטלו מחוזות וערים מיד ליד (ראו לידא לעיל), הסתיימו בפולין בפרעות ובהתעללויות ביהודים וברכושם.¹⁸

שנים אלה היו סוערות ומכוננות גם בחייה של דורה. בר בכד עם לימודיה עסקה בפעילות חברתית בתנועות נוער יהודיות סוציאליסטיות, כשהיא נעה בין צוואתו הרעיונית-פוליטית של האב הבונדיסט לבין עמדותיה הסוציאליסטיות הפרו-ציוניות של האם. בשנה השלישית ללימודיה באוניברסיטה (1919), נישבתה יחד עם צעירים וטובים כמוה בנאורותו של הרעיון הקומוניסטי ובלהט האקטיביזם הכרוך בו, והצטרפה גם היא לתא הסטודנטים הקומוניסטים היהודים בריבינסק.¹⁹ בקיץ 1919 נסעה דורה עם בני משפחתה לבקר בלידא [פולין].²⁰ אך עבודה מטרת הביקור היתה פוליטית, כפי שהיא כותבת: "כל הסטודנטים הציונים [ברבינסק] נעשינו קומוניסטים ושלחו אותי לעיר מולדתי לעשות אגטיציה [תעמולה]". בני המשפחה התגוררו בבית הקיץ הישן שלהם, משם גם הפעילה דורה את התא המתחרת,²¹ אלא שלרוע המזל השהות בבית זה היתה לה לרועץ, וכך מספרת דורה על בית זה לפני עזיבתם את לידא: "היה לנו שם גן שגבל עם

17. בעקבות היחלשותה של פולין (מלחמות פנים וחורף) בסוף המאה ה-18, התערבו הכוחות השליטים באירופה המזרחית דאז (רוסיה, אוסטריה ופרוסיה) וחילקו ביניהם (1772, 1793, 1795). עם השנים הבאות, בעקבות התמרדותיה של פולין במדינות אלה, ההשתלטות של רוסיה היתה לדומיננטית. "ברנובסקי, מ' קוזלובסקי, סיפורה של פולין, מדינה בת אלף שנים (תרגום "בקר), ירושלים, 2006.

18. במרץ 1919 הגיע הצבא הפולני למבואות לידא, התפתח קרב תותחים עז, ובא' דפסח השתלטו הפולנים על העיר וערכו שם פרעות אכזריים ביהודים, בהאשימם אותם כבולשביקים. שנה לאחר מכן (קיץ 1920), שוב היתה יד הרוסים על העליונה, והצבא הסובייטי חזר ונכנס ללידא לשמחת תושבי לידא הקומוניסטים, וביניהם יהודים רבים. אלא שזמן לא רב אחרי כן (חורף 1921), שבו הפולנים וכבשו את המקום, ושוב התעללו ביהודים, קיצצו זקניהם, נישלום מרשינותיהם כסוחרים ובעלי מלאכה, והטילו מיסים גבוהים. ספר לידא, הערה (5), שם, עמ' 38-42.

19. בשנים 1910-1917, היתה דורה חברה בתנועת 'חבר' (רוסיה), וב-1916 שימשה ראש הקן בריבינסק. ב-1918 הצטרפה ל'השומר הצעיר' שם, וב-1919 - לתא הסטודנטים הקומוניסטים היהודים. "ציוני דרך", הערה (9), שם, עמ' 2.

20. בקיץ 1919, נרגעו הפרעות שחוללו הפולנים בלידא בשל התערבות בינלאומית ובראשה יהודי מערב אירופה. כמסגרת התערבות זו הגיעו באותו קיץ משלחות של יהודים. בראש המשלחת מארצות הברית עמד הנרי מורגנטאו (האב), ובראש המשלחת מבריטניה עמד סר סטיוארט סמואל. ספר לידא, הערה (5), עמ' 38-40.

21. כאן כדאי לציין כי מתחילת המאה ה-20 הצטרפו מאות צעירים יהודים בלידא לתנועות הסוציאליסטיות המתחרות, אבל בעוד "המפלגה הקומוניסטית היתה

מאמר
עמ' 38

גן של נסיך פולני, שאם
והבן שלהם התרגל לק
דורה) ופעם אותי. פעו
הוא קילל אותי "יהודי
מתנקם בי, הלא גם א
שש שנים עברו מא
מהחקרית. אבל עכשי
וכדבריה הוא זכר היט
שהותה בלידא נאסרה
האשמה לא היתה, כפי
פגיעה והרג אזרחים
באותו גל מאסרים
השוטרים התעללו בו
עצור עשירי. דורה ה
אחיה ישקה (בן החמ
את השכנים, שהיו יד
אותה מהתלייה (יחד
שלא איתרע מזלח,
השניים, לבית סוהר
"אמא שלי היתה

הפרגמנט הביוגרפי
קשרים בביאליסטק
הביקורים הגיעה ע
להוציא את דורה ל
לידן צעיר שהחל י

אסורה מטעם ד
מוגבל". צ' בר
22. ביאליסטק, כ
בתקופת המלו
פולין ורוסיה.
מפולין העצמ
והיהודים מיל
למן היווסדם וע
לביא (עורך א
נובוגורודק, עו
23. לפי המשתמע
הערה (9), ש
24. "ציוני דרך",

גן של נסיך פולני, שאשתו היתה יהודייה. העצים עמדו עם ענפיהם מצד אל צד, והבן שלהם התרגל לקפוץ מעל החומה והיה תופס פעם את קלרה (אחותה של דורה) ופעם אותי. פעם ניסה לנשק אותי ואני דחפתי אותו ונול לו דם מהאף. הוא קילל אותי "יהודייה מסריחה", אני אתנקה בך. ואני עניתי לו: 'מה אתה מתנקה בי, הלא גם אמא שלך יהודייה'."

שש שנים עברו מאז, משפחת דודלסון חיה כאמור בריבינסק, ודורה שכתה מהתקריה. אבל עכשיו כשהזרה ללידה, פגשה באקראי את בן הנסיך הפולני, וכדבריה הוא זכר היטב את עלבוננו מאז, וחזר ואיים להתנקם בה. ואכן בתקופת שהותה בלידה נאסרה לפתע דורה על ידי המשטרה הפולנית, ונלקחה למעצר. האשמה לא היתה, כפי שנצפה, השתתפות בתעמולה קומוניסטית פר-רוסית, אלא פגיעה והרג אורחים פולנים. דורה הבינה מייד שידו של בן הנסיך היתה בדבר. באותו גל מאסרים עצרה המשטרה, מלבד דורה, צעירים יהודים נוספים. השוטרים התעללו בכולם, תלו אותם על עצים כשראשם כלפי מטה, וידו בכל עצור עשירי. דורה היתה תשיעית במספר - וניצלה, אך אותה שעה, כדבריה, אחיה ישקה (בן החמש), ראה את הטבח מבין ענפי שהסתתר עליו, והזעיק את השכנים, שהיו ידידי המשפחה, להצילה. אלה הצליחו לתמוך למקום, הורידו אותה מהתלייה (יחד עם שני צעירים אחרים שנשארו בחיים), והחביאום. אלא שלא איתרע מזל, המשטרה עלתה על עקבותיהם, ודורה נשלחה, עם אותם השניים, לבית סוהר בביאליסטוק.²²

"אמא שלי היתה באה לבקר אותי", כותבת דורה בזיכרונותיה,²³ ואילו הפרגמנט הביוגרפי "ציוני דרך" משלים את המידע בציינו שלאמה של דורה היו קשרים בביאליסטוק, ונראה שתכננה להכריחה משם.²⁴ כך קרה שבאחד הביקורים הגיעה עם סכום כסף גדול והצליחה לשחד את מנהל בית הסוהר להוציא את דורה לבית-קפה קרוב למספר שעות. בהיותן בבית הקפה התיישב לידן צעיר שהחל לקשור עמן שיחה, שמע על מצבה של דורה, וכפעיל בתא

ז' חתרו להתחזיר להם את חמת העולם הראשונה, לטלו מחוזות וערים מיד ובהתחללויות ביהודים

בבד עם לימודיה עסקה כשהיא נעה בין צוואתו הסוציאליסטיות הפרו-זה (1919), נישבתה יחד יסטי ובלהט האקטיביזם זים היהודים בריבינסק.¹⁹ רא [פולין].²⁰ אך עבודה כל הסטודנטים הציונים ולדתי לעשות אגטיציה שלהם, משם גם הפעילה: בית זה היתה לה לרועץ. זיה לנו שם גן שגבל עם

סוף המאה ה-18, התערבו ה' ופרוסיה) וחילוקה בנייהם דירותיה של פולין במדינות יק, מ' קחלובסקי, סיפורה של

תח קרב תותחים עז, ובא' כזריים ביהודים, בהאשימם טוב היתה יד הרוסים על תושבי לידא הקומוניסטים, זורף (1921), שבו הפולנים ידם, נישלום מרשינותיהם א, הערה (5), שם, עמ' 38

(רוסיה), וב-1916 שימשה ניר' שם, וב-1919 - לתא ז' (9), שם, עמ' 2.

בשל התערבות בינלאומית יעז באותו קיץ משלחות של מורנגטאו (האב), ובראש דא, הערה (5), עמ' 38-40. אות צעירים יהודים בלידה מפלגה הקומוניסטית היתה

אסורה מטעם החוק" (ספר לידא, שם, שם), ה'בונד' היה לארגון גלוי, לגאלי, אם כי מוגבל". צ' ברזילי, הערה (8), שם, עמ' 32.

22. ביאליסטוק, כיום צפון-מזרח פולין. בשנים 1807-1915 תחת שלטון רוסי, בתקופת המלחמה - תחת כיבוש גרמני, ולאחריה עברה לסירוגין בין ליטא, פולין ורוסיה. באוגוסט 1920 נכבשה שנית על ידי צבא פולין והיתה לחלק מפולין העצמאית. כדאי להזכיר כי ביאליסטוק היתה מרכז לתעשיית טקסטיל והיהודים מילאו בה תפקיד מפתח. פנקס הקהילות, אנציקלופדיה של הישובים היהודים למן היוסדס ועד לאחר שואת מלחמת העולם השנייה (להלן פנקס הקהילות), תיאודור לביא (עורך אתראי), ירושלים, 1973-2007, כרך ח: מחוזות וילנה, ביאליסטוק, נובורודק, עמ' 141-146.

23. לפי המשתמע, המשפחה לא חזרה לריבינסק, אלא שבה לחיות בלידה; "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 2; המרחק בין לידא לביאליסטוק כ-150 ק"מ.

24. "ציוני דרך", הערה (9), שם, עמ' 2.

הסטודנטים (כך הציג את עצמו), הציע לה לחזור לבית הסוהר והוא ידאג למלט אותה בדרכים משלו. כאשר שבו האם והבת לבית הסוהר כבר חיכו להן השוטרים בפתח יחד עם אותו "סטודנט" שהתברר כי פעל מטעם השלטונות. האם נעצרה במקום, מגהל בית הכלא נאסר, ודורה נשלחה לברסט-ליטובסק, לבית סוהר לאסירים קשים.²⁵

וכך מתארת דורה את ייסורי התופת בהם התנסתה במקום החדש: "הכניסו אותי לצינוק עם חולדות. הם רצו ממני את שמות כל הסטודנטים שפעלו כקומוניסטים. נדרתי נדר שאני לא מגלה דבר והייתי לאילמת. קיבלתי מכות, חקרו אותי כלילות, ואני שחקתי". דורה לא מהססת לפרט את העינויים בהם עמדה, ויש בעדות זו כדי לפתוח, ולו צוהר, לכל אשר התחולל באותם מרורי גשם, ובעיקר אלה של אסירות-פוליטיות, כשהחוקרים ניצלו את גופן כדי להשפילן ולהתעלל בהן. כך שרפו סיגריות על חזה של דורה, תקפו אותה לאונסה, והחזיקוה ביום חורף קר, בחגורה מעל נהר, להטבילה כמעט-עירומה במים הקפואים.²⁶ דורה המשיכה לשתוק, וככל שהירבו לענותה כך ירקה בפניהם של החוקרים, כשהיא בועטת ומכה בהם.

במשך כל אותם ימים, שמרה דורה בפי הטבעת שקית ובה רעל ציאנקלי למקרה שלא תוכל לעמוד בסבלותיה, אלא שיום אחד, כשהוציאה את השקית, התנפלה עליה חולדה, כרסמה אותה ומתה. "אז קשרתי את החולדה לשמיכה המסריחה", מספרת דורה, "וכשבאו הסוהרים לקחת אותי [לחקירה], זרקתי להם את החולדה בפרצוף". על מעשה זה קיבלה עשר מלקות על הגב, שסימניהן נשארו עד היום, כדבריה.²⁷

דורה, צעירה פרובוקטיבית, המשיכה להתריס בסוהריה ולהגדיש את הסאה, ואלה החלו מגלים חוסר סבלנות כלפיה וביקשו להעבירה לכלא אחר. "הם לא ידעו מה לעשות איתי", כתבה בנימת ניצחון, אך גם ניסיון התרסותה לברוח מכלא ברסט-ליטובסק הסתיים בכישלון. וכך אנו קוראים בזיכרונותיה: "בגניגר היה חבר בשם יפה".²⁸ הוא היה 'ברסט-ליטובסק' וחבר במרכז הסטודנטים. היה בא לבית הסוהר [לבקר את הסטודנטים היהודים], והוא שתכנן שאני אכנס לחבית".

25. ברסט-ליטובסק (בריסק בפי היהודים), בירת מחוז פולסיה (כיום רוסיה הלבנה). מנתה בתקופה לעיל כ-30,000 תושבים, כמחציתם יהודים. מסוף המאה ה-18 - תחת שלטון רוסי, ומאז הסכם שביתת הנשק בין רוסיה למעצמות המרכז (חווה ברסט-ליטובסק, 3 במרץ 1918) - בגבולות פולין. פנקס הקהילות, הערה (22), כרך ה: ווהלין ופולסיה, שם, עמ' 232.

26. על מאבקייהן של נשים-מהפכניות ברוסיה, בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20, וביניהן יהודיות, ראו: Richard Stites, *The Women's Liberation Movement in Russia, Feminism, Nihilism and Bolshevism 1860-1930*, Princeton, 1978, pp. 273-276.

27. "חולדות", הערה (9), שם, עמ' 2.

28. "חולדות" לעיל מופיע השם 'יפת', ואילו ב"ציוני דרך" - 'יפה'.

ואכן יפה העלה ר
ובזריזות, אך חרף
"הייתי מלאה כי
יותר", מפרטת דור
התעסקתי איתן כל
רחצתי את עצמי".⁹
רחיצה בחבית המי
מים שהיתה מובלת
להתרחץ, היא עלו
זורמים ממנה. כשו
וחזרה לחאה. הוא
לכותלי בית הסוהר.
תחילה בבית משפו
לשינוי הופעתה ומ
דגם של איכרה ו
לקבוצת נוסעים ב
והנה כל אנשי הקנ
השוטרים היתה, ש
קל מהרה על עקבו
ושלחזה כבולה ומ
בכלא זה הושמו
אפשרית: הריגה, ו
ובריחה ועריקה.
היהודית-הציונית ו
עורכי דין יהודים.
אכן נהגה. נראה
להעבירה לבית חו
שמירה יומם ולילו
גם כמעמד המ
טענותיו של הקצ
השופטים השתכנעו

29. שם, שם, עמ' 29.

30. שם, שם, עמ' 30.

גליציה המזרח
מלחמת העול
נקרעה בין ו
ניטרליות, וב
הקהילות, הער

2/1/14
2/1/14

ואכן יפה העלה רעיון שתוכנן בקפידה ודורה שיתפה איתו פעולה באומץ ובזריזות, אך חרף הצלחתו, הסתיים כאמור בכי רע. "הייתי מלאה כינים והם [הסוהרים] לא רצו לגזור לי את הצמות כדי שאסבול יותר", מפרטת דורה. "גם הפרווה המטונפת [המעיל] היתה מלאה כינים, ואני התעסקתי איתן כל הזמן. אבל בבית השימוש הביאו חבית מים עם מצקת, וכך רחצתי את עצמי".²⁹ יפה ביסס את הסיכוי לבריחה – על אותה שהות קצרה של רחיצה בחבית המים. וכך התנהל המבצע: יום יום הובאה לתאה של דורה חבית מים שהיתה מובלת על עגלה. באותו יום מוסכם, כשהוכנסה החבית ודורה פנתה להתרחץ, היא עלתה ונכנסה לתוכה, ואת המצקת השאירה בחוץ כשהמים זורמים ממנה. כשראה השומר שהמצקת בחוץ, חשב שדורה סיימה להתרחץ ותורה לתאה. הוא החזיר את החבית אל העגלה, וזו הוסעה יחד עם דורה מחוץ לכותלי בית הסוהר. שם חיכו החברים המבריחים, שמיהרו להעבירה ולהחביאה: תחילה בבית משפחת יפה, ולאחר מכן במקום בטוח יותר, שם עברה טיפולים לשינוי הופעתה ומראה: הצמות קוצצו, שיערה נצבע זהוב, והיא עוצבה על פי דגם של איכרה מזרח-אירופית טיפוסית. עכשיו, מוכנה ומזומנה, הצטרפה לקבוצת נוסעים בעלי תעודות מעבר, ואמורה היתה לחצות את הגבול לרוסיה. והנה כל אנשי הקבוצה עברו, ואילו אותה עיכבו כתחנת הגבול הפולנית. טענת השוטרים היתה, שיש לה ידיים עדינות מדי מלהיות איכרה, ובחקירתם אותה עלו קל מהרה על עקבותיה (היו בידם טביעות אצבעותיה מבתי הסוהר בהם שכנה), ושלחוה כבולה ומאוזקת למתקן כליאה לאסירים פוליטיים בלבוב.³⁰

בכלא זה הושמה דורה בתא הנידונים למוות שכן היא הורשעה בכל אשמה אפשרית: הריגה, התנכלות לסוהרים ולחוקרים, הונאה של רשויות בתי הכלא, ובריחה ועריקה. אמה שוכ הגיעה נחלצת לעזרה, והסתייעה רבות בקהילה היהודית-הציונית בלבוב, שגייסה למענה כספים ושכרה לה את שירותיהם של עורכי דין יהודים. אלה יעצו לדורה להעמיד פנים כמי שאינה שפויה בדעתה, וכך אכן נהגה. נראה שהיטיבה "לשחק" את "שיגעונה", כך שהסוהרים מיהרו להעבירה לבית חולים לחולי נפש, שם נקשרה בכותונת משוגעים, והציבו עליה שמירה יומם ולילה – עד המשפט.

גם במעמד המשפט המשיכה דורה "למלא את תפקידה" בהצלחה, וחרף טענותיו של הקצין-התובע כי היא "שפויה", "שקרנית" ו"מסוכנת",³¹ חבר השופטים השתכנע ב"מחלתה", ופסק לשחרר אותה מבית הסוהר לאשפוז בבית

הסוהר והוא ידאג למלט הסוהר כבר חיכו להן פעל מטעם השלטונות. שלחה לברסט-ליטובסק,

במקום החדש: "הכניסו כל הסטודנטים שפעלו לאילמת. קיבלתי מכות, פרט את העינויים בהם התחולל באותם מדורי ים ניצלו את גופן כדי של דורה, תקפו אותה להטבילה כמעט-עירומה לענותה כך ידקה בפניהם

נקית ובה רעל ציאנקלי כשהוציאה את השקית, זי את החולדה לשמיכה זי [לחקירה], זרקתי להם קות על הגב, שסימניהן

ייה ולהגדיש את הסאה, ירה לכלא אחר. "הם לא ון התרסתה לברוח מכלא יכרונותיה: "בגניגור היה יכו הסטודנטים. היה בא זכנן שאני אכנס לחבית".

לסיה (כיום רוסיה הלבנה). ודים. מסוף המאה ה-18 – יה למעצמות המרכז (חוזה C הקהילות, הערה (22), כך

ה-19 ותחילת המאה ה-20, Richard Stites, *The Worn Russia, Feminism, Nihil*

ד" - יפה.

29. שם, שם, עמ' 2.

30. שם, שם, עמ' 2-3; לבוב (למברג בשמה הגרמני, וכך גם נקראה בפי היהודים), גליציה המזרחית, עיר-מעבר לסחורות מהים הכספי לארצות מערב-אירופה. עד מלחמת העולם הראשונה היתה תחת שלטון אוסטריה-הונגריה, אך בתום המלחמה נקבעה בין האוקראינים לבין הפולנים. היהודים במקום ביקשו לשמור על ניטרליות, ובשל כך נרדפו קשות על ידי הפולנים (הפוגרום של לבוב, 1918). פוקס הקהילות, הערה (22), כך ב': גליציה המזרחית, שם, עמ' 22-25.

הג: 1920-1921

בהתחלת אוקטובר 20 טריאסט שבצפון-מזר לטריאסט, שם עלו ופגשה דורה את מגרמניה, אנשי הפז ייפגשו כדי לטפל ב שלמחרת, כאשר עגו לארץ-ישראל, ירדו ד תוך כדי התודעות כי ואת היותה נוסעת ל: אותו בחששותיה לגב בעקבותיה.

בדר הקשיב בעניין הסבוך אלא גם הציע לי דרכון של קצין מאושרת. ואכן המך הזרה-האבודה, ולהצי ללא היסוס העמיד עצ מוכן להסתכן גם בו

36. מנחם בדר (מגדל המשפחה היגרה הראשונה שירת כי המלחמה למד כי בגרמניה. ערך 'מנ' לפי מ' וולף, 'הנ שנדרו לברלין וכ 'השחר', פגשו ב ב'רשינות העלייד את הרשינות ולח הראשונה של אני "זיכרונות העלייה 38. "ציוני דרך" הערד הקבוצה של בדר ו שם: "באגליה אספ נישואים פיקטיביים 39. שולמית אליאש, ' השלושים', סיני, כ

חולים לכל ימי חייה.

שבועות מספר לאחר מכן, הצליחו חברים מתנועת 'החלוץ' בלכוב לחלצה מבית החולים ולהחביאה בחוות ההכשרה שלהם,³² שם הסתתרה בזהות חדשה ובתעודה חדשה שנשאו את השם: "יטי טבק".³³ עם זאת חיפשו החברים כל דרך להבריחה לארץ ישראל. בינתיים, כמו כל החלוצים והחלוצות שהועדו עצמם לעלייה, הוכשרה דורה לקראת חיים קומונאליים של עבודה והתיישבות, דהיינו: ידע בסיסי בכל סוג של עבודה חקלאית ותרגולו, וכן - לימוד טיבם של החיים בארץ, עקרונות הציונות והשפה העברית.³⁴ דורה קיבלה על עצמה, כדבריה, לשמש ראש קבוצה (16 בחורים ו-4 בחורות), ולדאוג לצורכיהם ולהדריכם. תפקיד זה הכין אותה לסתו 1920, בו התעתדה לצאת עם קבוצה של ארבע חלוצות מפולין, כשהמשימה היתה: עלייה לארץ ישראל.

דורה חששה לצאת לדרך: שלא כמו חברותיה, היא היתה מצוידת בניירות מזוייפים,³⁵ והיתה אמורה להשליך את כל יהבה על אותו דרכון לא-שלה על שם יטי טבק. יטי טבק היתה חברת 'החלוץ' ששהתה אותה תקופה באותה חוות הכשרה. היא מסרה לדורה את גירונותיה כדי שזו תחזיר לה אותם עם היכנסה לארץ. "לא ידעתי איך אכנס לפלסטינה", כותבת דורה. היא, שידעה כישלונות כה רבים בהברחות ובחציית גבולות, פחדה הפעם שמשטרת הגבולות הפלסטינית תגלה את התרמית. אלא שהפעם הכישלון לא יהיה שלה בלבד: היא עלולה להכשיל בו גם את יטי המתכה לעלות לארץ בהפלגה הבאה.

31. "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 3.
32. 'החלוץ', תנועה ציונית עולמית א-מפלגתית של צעירים יהודים, שהשתייכו לתנועות נוער שונות ('גורדוניה', 'השומר הצעיר', 'הבונים', 'עקיבא', וכדומה), והיוו את תוד החנית לעלייה ולהתיישבות בארץ. ראשיתה ב-1881; התארגנותה מחדש ב-1918: הקמת מועצה תנועת 'החלוץ' בחוקב; 1919 - בחירת יו"ר התנועה: יוסף טרומפלדור, ויתכנית טרומפלדור' להכשרת עולים-חלוצים. ערך 'החלוץ', אתר תנועת העבודה הישראלית (להלן אתר תע").
33. לפי "תולדות" נקראה 'דורה יטי טבק', הערה (9), שם, עמ' 3, ואילו לפי "ציוני דרך": "יטי טבק", כנ"ל, שם, עמ' 4.
34. במחקרו של ישראל אופנהיים על ההכשרות של 'החלוץ' בפולין, הוא מציין ששנת 1919 ומחצית 1920 "היו שנות שיא בפעולת 'החלוץ' בכלל, כולל העבודה בהכשרה החקלאית". הוא מונה הכשרות סביב ערים גדולות (כמו ורשה, וילנה, פלונסק וכדומה), שחלקן הכשירו לפלחה וירקות, וחלקן גם למשק חלב. ההכשרה בסביבות לכוב (שבה התחבאה דורה), נמנתה בין היותר פעילות ומאוכלסות באותן שנים, והכשירה בשלושת הענפים (פלחה, ירקות ומשק חלב). ישראל אופנהיים, "ההכשרה החלוצית בימי העלייה השלישית", תנועת 'החלוץ' בפולין (1917-1929), ירושלים, 1982, עמ' 275-282; בקיץ 1920 הקימה תנועת 'החלוץ' חוות הכשרה גם בלידא. ספר לידא, הערה (5), שם, עמ' 40.
35. לדורה לא היו מסמכים משלה, כיוון ששרפה את כל תעודותיה "לפי ההוראות", כשיצאה מבית הסוהר. "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 3.

אילן
אלה

1920-1921: הפגישה עם בדר, הפגישה עם הארץ

בהתחלת אוקטובר 1920, יצאה דורה עם ארבע החברות לדרך, כשהיעד הוא נמל טריאסט שבצפון-מזרח איטליה. הן נסעו ברכבות מלכוד לוינה, ומוינה לטריאסט, שם עלו על האונייה 'גליציה' המפליגה לארץ-ישראל. על האונייה פגשה דורה את מנחם בדר³⁶ שעמד בראש קבוצה של שישה עשר חלוצים מגרמניה, אנשי 'הפועל הכובש'³⁷ ואך "טבעי היה הדבר ששני ראשי הקבוצות יפגשו כדי לטפל בעניינים השוטפים הנוגעים לאנשיהם"³⁸. ואכן, כבר ביום שלמחרת, כאשר עגנה האונייה בנמל ספליט (יוגוסלביה דאז) להעמיס מלט לארץ-ישראל, ירדו דורה וברד לחוף כדי להצטייד במצרכים ובמזון לחבריהם. תוך כדי התודעות סיפרה דורה לברד על פרשת מאסריה, מניעה לעלות לארץ, ואח היותה גוסעת 'לא ליגאליה', עם ניירות מזויפים וזהות שאולה. כן שיתפה אותו בחששותיה לגבי יטי טבק, וגם לא שכחה לציין שהמשטרה הפולנית עדיין בעקבותיה.

ברד הקשיב בעניין רב, הדברים נגעו ללבו, והוא גילה סמפטיה לא רק למצבה הסבוך אלא גם הציע פתרון מעשי. כותבת דורה: "הוא אמר לי: 'אין בעייה. יש לי דרכון של קצין ואנו יכולים להוסיף את שמך ותהיי דורה בדר'. הייתי מאושרת". ואכן המחתמה המיידית שגילה 'הקצין הג'נטלמן', להציל את העלמה הזרה-האבודה, ולהציע לה נישואין פיקטיביים, פתר באחת את כל קשייה.³⁹ כך ללא היסוס העמיד עצמו לרשותה עוד טרם הספיק להכירה, ולא עוד אלא שהיה מוכן להסתכן גם במתן סכום כסף לדבר-החובל כתמורה לעריכת הנישואים

36. מנחם בדר (מנדל או מגיו בכינויו) נולד ב־20 בספטמבר 1895, בקרקוב שבפולין. המשפחה היגרה לקלן שבגרמניה, שם סיים בית ספר תיכון. במלחמת העולם הראשונה שירת כקצין בצבא האוסטרי, עבר קורס טיס ואף נפצע במלחמה. לאחר המלחמה למד כלכלה באוניברסיטה בקלן והיה חבר בתנועת 'הפועל הצעיר' בגרמניה. ערך 'מנחם בדר', אתר תע"י.

37. לפי מ' וולף, 'הפועל הכובש' היו חברי 'הפועל הצעיר' מראדומישל, גליציה, שנודדו לברלין ומשם לקלן, להתארגן בקבוצת עלייה. בקלן, במועדון הציוני 'השחר', פגשו במנחם בדר ובמנחם איש שלום, שחברו אליהם. בדר טיפל ב'רשימות העלייה' של הקבוצה לארץ, והחברים עברו בעבודות שונות כדי לממן את הרשימות ולחסוך לנסיעתם. שם גם בחרו בשם 'הפועל הכובש', והיו הקבוצה הראשונה של אנשי 'הפועל הצעיר', שעלו לארץ באופן מאורגן. מנדל וולף, "זיכרונות העלייה השלישית", אמ"י.

38. "ציוני דרך" הערה (9), שם, עמ' 5; דורה בזיכרונותיה מציינת שכבר מלכתחילה הקבוצה של בדר והקבוצה שלה התארגנו יחד להכנת ארוחות משותפות. וכדבריה שם: "באגיה אספנו כסף, ובישלנו בעצמנו". "חולדות", הערה (9), שם, עמ' 3.

39. נישואים פיקטיביים היתה תופעה שכיחה בשנות העשרים והשלושים, וראו שולמית אליאש, "הרכנות הראשית לארץ ישראל והנישואין הפיקטיביים בשנות השלושים", סיני, כרך צ"א, תשמ"ב (1982), עמ' פ"דצ.

ים מתנועת 'החלוץ' בלבוב לחלצה שלהם,³² שם הסתתרה בזהות חדשה.³³ עם זאת חיפשו החברים כל דרך לחלוצים והחלוצות שהועידו עצמם ליים של עבודה והתיישבות, והיינו: גולו, וכן - לימוד טיבם של החיים³ דורה קיבלה על עצמה, כדבריה, יות, ולדאוג לצורכיהם ולהדריכם. עתה לצאת עם קבוצה של ארבע לארץ ישראל.

רותיה, היא היתה מצוידת בניירות זכה על אותו דרכון לא-שלה על שם ששהתה אותה תקופה באותה חוות י שזו תחזיר לה אותם עם היכנסה וותבת דורה. היא, שידעה כישלונות פחדה הפעם שמשטרת הגבולות עם הכישלון לא יהיה שלה בלבד; לעלות לארץ בהפלגה הבאה.

נתיב של צעירים יהודים, שהשתייכו הצעיר, 'הבונים', 'עקיבא', וכדומה, בארץ. ראשיתה ב־1881; התארגנותה חלוץ' בקרקוב; 1919 - בחירת י"ר גפלדורף להכשרת עולים-חלוצים. ערך (להלן אתר תע"י).

זרה (9), שם, עמ' 3, ואילו לפי "ציוני

ז של 'החלוץ' בפולין, הוא מציין ששנת פעולת 'החלוץ' בכלל, כולל העבודה סביב ערים גדולות (כמו ורשה, וילנה, ירקות, וחלקן גם למשק חלב. ההכשרה זה בין היתר פעילות ומאכלסות באותן ירקות ומשק חלב). ישראל אופנהיים, ית, תנועת 'החלוץ' בפולין (1917-1929), נ הקימה תנועת 'החלוץ' חוות הכשרה⁴⁰.

פה את כל תעודותיה "לפי ההוראות", (9), שם, עמ' 3.

(כששאלה דורה איך הוא יכול להסדיר 'נישואין' אלה, ענה: "יש לי כסף. רק עכשיו השתחררתי מהצבא"). ואכן כך היה. בדר ודורה פנו לרב החובל, וסיפרו לו את "בעייתם" כביכול: הדרכון שלה וכל ניירותיה – אבדו, אבל כיוון שתכננו להינשא בקרוב, הם מבקשים לערוך את חתונתם על האונייה. רב-החובל נענה ברצון (אחרי שבדר שלשל לידו את התמורה הנאותה), ערך את הטקס כנדרש בעוד חברי ההכשרה, משתי הקבוצות, מנצחים על השמחה (ובניסוחה של דורה: "החברה עשו לנו שמח").

עם 'הנישואין' הוכנסו לדרכונו של בדר כל פרטיה של דורה, כך שסוף סוף היתה לעולה ליגאלית וכניסתה לארץ – מובטחת. מאידך, הודיעה דורה לברר שעם כל התודה וההוקרה שהיא רוחשת לו על הצלתו אותה, אל לו לפתח ציפיות לגבי הקשר ביניהם. הפיקציה של הנישואין תישאר בבחינת פיקציה, כיוון שיש לה בלבוב חבר, סטודנט בשם יששכר רייז, והיא הבטיחה לו את אהבתה.⁴⁰ נראה שיושר לבה וכנותה כבשו את לבו של בדר, ולא עוד אלא שהוסיפה וגילתה לו שאין היא בת עשרים ואחת כפי שנכתב בדרכונו על פי ניירותיה בעבר (ילידת 1899), אלא מבוגרת בשנתיים בשל חילופי התאריכים שערכו הוריה בינה לבין אחיה. על סדרת וידויים זו הגיב בדר בחיוך רחב, באומרו: "דווקא מוצא תן בעיני שתהיה לי אישה פיקטיבית, ושנית מה רע בכך שתהיה בשנתיים 'צעירה' יותר".⁴¹

דורה ומנחם בדר הגיעו לארץ וירדו בחוף יפו ב-20 באוקטובר 1920.⁴² אמנם הם יצאו מהנמל כוונג לכל דבר, אבל במלון ב'נווה שלום' שם שיכנו אותם, המשיך

40. לפי דורה, יששכר רייז אמור היה לעלות לארץ ולהצטרף אליה אחרי שיסיים את לימודיו בלבוב. "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 3.

41. שם, שם.

42. דורה ומנחם בדר נמנו עם אנשי העלייה השלישית (1919-1923), עלייה של למעלה מ-35,000 איש (מהם כ-40% נשים), שהגדילה את היישוב בארץ ב-60%. ייחודה של עלייה זו הוא גם באחוז הגבוה של אנשים צעירים, ללא עול משפחה, שחלקם הגדול היה מאורגן בשורות 'החלוץ' והוכשר לקראת תפקידו בארץ. ואכן במובן החברתי-הרעיוני מכון המונח 'עלייה שלישית' לציבור זה של פועלים (חלוצים), שיצר את המפנה המשמעותי באופיו של היישוב היהודי והשפיע על עיצובו והתפתחותו בכיוונים מבניים של חברה, משק, כלכלה וכדומה. ספר העלייה השלישית, יהודה ארז (עורך), תל אביב, 1964, כרך א', עמ' 7-6, 43; וכן ערך 'העלייה השלישית', אתר תע"י.

43. ההפרדה בין דורה לברר, היתה עוד באונייה: לאחר 'החתונה', דורה חזרה לתא המשותף עם חברותיה, ובדר – לקבוצתו שלו. "צינוי דרך", הערה (9), שם, עמ' 6.

44. בית העולים בתל אביב, מנה מספר צריפים שעמדו על גבעה ברחוב בלפור (היום). כבוא קבוצת 'הפועל הכובש' היה בית עולים זה מלא עד אפס מקום, ולפיכך נמצא לקבוצה מקום במלון בנווה-שלום, מהשכונות העבריות הראשונות שיצאו מיפו (נוסדה על ידי זרח ברנט, 1890). מנחם בדר, "במחנה צרפנד", ספר העלייה השלישית, הערה (42), שם, עמ' 301.

בדר להיות "עם התארגנה הקבוצה בחלקה (יחד עם המתנה הצבאי הג' סוף 1921), ומכא' בשנה זו, חיפש הבסיסית שלה, ה בדר נשאר בסימן הפיקטיביים והתנ עבודה מפרך, היו בדרכים השוממו ולאחריה).⁴⁸ ערב מי שהציל אותו ד שלאחר שניצל מ פיקטיבית. בדר נ עשרים ושש, וענ בקשתו של בדר לגבי עברה שם (י חברה הסטודנט;

45. לפי איש של

100 פועלים

שם פועלים

ספר העלייה

46. בדר וקבוצת

העבודה, עי

בוועידה שה

בדר לחבר

מקימי 'בע'

מנחם בדר,

47. דורה לא ה

הקימו מחנו

הגדול, שה

(מקבוצות

דורה ביניה

48. הפרעות ש

על היישוב

והסכיבה ו

בנווה שלום

שם.

מלח
מלח

בדר להיות "עם הבחורים" ודורה "עם הבחורות".⁴³ במלון ב'נווה שלום',⁴⁴ התארגנה הקבוצה של בדר כקבוצת עבודה, והעבודה הקבלנית הראשונה שנפלה בחלקה (יחד עם קבוצות עבודה נוספות)⁴⁵ היתה להקים עבור הבריטים את המחנה הצבאי הגדול בסרפנד (צריפין). הקבוצה עבדה במקום כשנה (סוף 1920 - סוף 1921), ומכאן נקבע גם שמה שהתקבל בפי כל - 'קבוצת צריפין'.⁴⁶ בשנה זו, חיפשה דורה כל עבודה להתפרנס בה,⁴⁷ ובשל ההשכלה הרפואית הבסיסית שלה, העסיקו אותה כאחות בתל אביב ובסביבה. עם זאת החיים עם בדר נשארו בסימן של פגישות בלבד. דורה מציינת עד כמה כיבד את נישואיהם הפיקטיביים והתנהג עמה "כצורה כל כך יפה ועדינה", ובעיקר כיצד אחרי יום עבודה מפרך, היה הולך ברגל מסרפנד לנווה שלום לבקר אותה, מסכן את עצמו בדרכים השוממות בין הכפרים הערביים (בתקופה של פרעות מאי 1921 ולאחריה).⁴⁸ ערב אחד, כותבת דורה, "הלך שעות כרגל" ו"כלבים התנפלו עליו". מי שהציל אותו היו דווקא ערביי המקום, אבל כשהגיע אליה, הודיע חד משמעית שלאחר שניצל מהערבים ומהכלבים, אי אפשר לו יותר להמשיך לחיות במסגרת פיקטיבית. בדר ביקש מדורה לחיות עמו חיי משפחה תקינים. הוא היה אז בן עשרים ושש, ועמד על כך שדורה תצטרף אליו לסרפנד.

בקשתו של בדר דירבנה את דורה לחזור ללידא, ולברר את הפרטים החסרים לגבי עברה שם (נראה שהיה לה חשוב לדעת מהו גילה האמיתי; עתיד יחסיה עם חברה הסטודנט; והחזרת הרכון ליטי טבק). כל החברים בארץ הזהירו אותה

ה, ענה: "יש לי כסף. רק פנו לרב החובל, וסיפרו אבדו, אבל כיוון שתכננו האונייה. רב-החובל נענה, ערך את הטקס כנדרש אחה (ובניסוחה של דורה:

של דורה, כך שסוף סוף וידך, הודיעה דורה לבדר 'תו אותה, אל לו לפתח תישאר בבחינת פיקציה, יו, והיא הבטיחה לו את של בדר, ולא עוד אלא י שנכתב בדרכונו על פי בשל חילופי התאריכים י הגיב בדר בחיוך רחב, ייבית, ושנית מה רע בכך

באוקטובר 1920.⁴² אמנם 'שם שיכנו אותם, המשיך

ורף אליה אחרי שיסיים את

1923-1), עלייה של למעלה 'שוב בארץ ב-60%. ייחודה ללא עול משפחה, שחלקם ותפקידו בארץ. ואכן במוכן " זה של פועלים (חלוצים), ויהודי והשפיע על עיצובו כלה וכדומה. ספר העלייה א', עמ' 7-6, 43; וכן ערך

החתונה, דורה חזרה לתא רך", הערה (9), שם, עמ' 6. נבעה ברחוב בלפור (היום). ד אפס מקום, ולפיקח נמצא ות הראשונות שיצאו מיפו וחנה צרפנד", ספר העלייה

45. לפי איש שלום, היו שני מתנות פועלים בצרפנד (להלן סרפנד) - מחנה א' מנה 100 פועלים ומחנה ב' - 400. המחנה נוהל ונבנה על ידי 'הפועל הצעיר', אבל היו שם פועלים רבים שלא השתייכו לתנועה. מנחם איש שלום, 'קבוצת צריפין-מזרע', ספר העלייה השלישית, הערה (42), שם, עמ' 304.

46. בדר וקבוצתו היו מעורבים בוויכוחים הסוערים בין חברי 'הפועל הצעיר' ו'אחדות העבודה', על אודות הקמת הסתדרות עובדים כללית, שנוסדה חודשיים לאחר מכן בוועידה שהתקיימה בחנוכה תרפ"א (5-9 בדצמבר 1920); עוד באותה שנה נבחר בדר לחבר הוועד המרכזי של 'הפועל הצעיר', ושנה לאחר מכן (1921) נמנה בין מקימי 'בע"ץ' (בניין ועבודות ציבוריות) - הגלגול הראשון של חברת 'סולל בונה'. מנחם בדר, הערה (44), שם, שם; וכן ערך 'מנחם בדר', אתר תע"י.

47. דורה לא הצטרפה לקבוצה בצריפין. בדר מספר שכשבאו חברי הקבוצה לסרפנד, הקימו מחנה אוהלים על גבעה סמוכה, ובמרכז המחנה הצבאי את חדר האוכל הגדול, שהיה משותף לכל הפועלים. חדר האוכל נוהל על ידי מספר חברות (מקבוצות עבודה שונות, או בנות זוגן של פועלים). בדר אינו מציין את שמה של דורה ביניהן. מ' בדר, הערה (44), שם, עמ' 302.

48. הפרעות של ה-1 במאי 1921, מסמנות את ראשית יישומו של האיום הערבי בארץ על היישוב היהודי, כאשר חבורות צעירים חמומי מוח מיפו, פרצו לתל אביב והסביבה וטבתו ביהודים, ביניהם י"ח ברנר וחבריו שגרו באכור-כביר. גם המלון בנווה שלום היה נתון בסכנה, ואין ספק שברד דאג לא להשאיר את דורה בגפה שם.

שלא חיסע פן תיפול שנית בידיהם של הפולנים, אבל דורה בכל זאת יצאה לדרך. וכך היא כותבת: "זה היה בשנת 1921. באתי [ללידא] לשבוע, אבל לא נשארת... כי פחדו שיאסרו אותי. אמא הבטיחה שתשלח לי את כל הניירות ארצה, ואני אדע את הכול. חברים באו וסיפרו לי שאת החבר שלי, יששכר, אסרו וכנראה יהרגו אותו... הייתי עצובה ומצד שני משוחררת".⁴⁹

דורה ברחזה מלידא אחרי שהות של פחות משבוע, מיטלטלת בין רגשות סותרים: צער וכאב על אהובה, ובאותה עת פתיחות ותקווה לחיים חדשים. בבואה ארצה, הקדים בדר את פניה בבשורה כי הם עומדים לצאת להתיישבות, וביקש ממנה לצאת איתו כמשפחה. דורה הסכימה ללכת אחריו, והפעם ב'הן' מלא.

1921-1925: נדודים ואימהות

כמעט שנתיים נדדו חברי קבוצת 'צריפין', ודורה וברר ביניהם, עד שהגיעו אל שטחי הקרקע אשר הועידו להם המוסדות המיישבים להיאחזות קבע משלהם.⁵⁰ בסתו 1921 לאחר סיום עבודתם בבניית סרפנד, "הופיע בא כוח המשרד לעבודות ציבוריות" ושלח אותם לעמק יזרעאל, להשתתף בסלילת הכביש עפולה-נצרת. תחילה התמקמו על גבעה במרחק שלושה ק"מ מעפולה, אבל כשחברו אליהם קבוצות העבודה 'לבוב', 'נדרוויב' ו'בריסק' ומספרם עלה ל-50 איש, הקימו מחנה משלהם קרוב להרי נצרת (תל עדס).⁵¹ אחרי חודש וחצי, הסתיימה סלילת הכביש, גשמים החלו לרדת, והם עברו למחנה החלוצים הגדול לרגלי הכרמל (נובמבר 1921). כותב מ' איש שלום: "את האוהלים עם החפצים הובילו כעגלות ואנחנו הלכנו אחריהן ברגל. הגשם פסק... אך המועקה לא סרה... לא ידענו מה ילד יום. סיכויי העבודה היו קודרים".

ארבעה חודשים של "גשם" ו"מועקה" עברו על חברי הקבוצה, כשהם מובטלים כמו מאות הפועלים האחרים שסבבו אותם.⁵² אמנם פה ושם קיבלו מספר ימים של עבודת סבלות בגמל או ניפון חצץ לכביש, אבל השכר תמיד התעכב והרעב תמיד הציק. רק לקראת האביב התבהר המצב (מרץ 1922). עשרה

49. "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 3.

50. המוסדות המיישבים, כמו: 'המשרד הארץ ישראלי', 'קרן קיימת', 'המרכז החקלאי' וכדומה.

51. לפי איש שלום, כל הקבוצות שהתאחדו יחד איתם, קיבלו על עצמן את השם "צריפין", שגשאוהו עד ראשית 1929. כלומר, רק אחרי שש שנים מתקיעת היתד הראשונה באדמות מזרע (1923), קיבלו החברים באופן רשמי את שמם 'קבוצת מזרע'. מ' איש שלום, הערה (45), שם, עמ' 304-305.

52. תנופת הבנייה נפסקה בעקבות הפרעות ביפו (1921), וחודשה רק עם בוא החורף (1922). אלא שבין זמנים אלה, היאוש והסבל של חוסר עבודה ורעב, גררו חלוצים רבים גם למעשה התאבדות. מ' איש שלום, הערה (45), עמ' 306.

חברים מקבוצתם נט
שמונה חברים ושתי
יהודה (כביש ירושלי
נוח ונעים באקלימו
הקימו שם לול ושונ
על אדמתם.⁵⁴ ולא
את מספר הפועלים
תל אביב לא הסו
נאלצו להקים את או
את אוהליהם.⁵⁵ בת
היתה בהריון, אבל
זאת בדר במרומז:
היסודות ל'בית הופ
משמרות לעבודת-א
ל'תחנת החשמל' הו
על חולצה וזוג נעל
בדצמבר 1922, ע
עברי חרש ושמו

53. נתלת יהודה, נ

מהעיר. חרף

המרפאה במקו

קיבוץ השומר

54. מ' בדר, שם, ש

חיזקה וליכדה:

ובדגניה ב', וה

הערה (45), שו

55. "היה עוני גדול

חקווה". מ' בדר

56. "בעבודה זו עו

כבוד מהים".

57. במרץ 1923, ד

החל להקים ז

תחנות כות נוי

58. מ' איש שלום,

לורד גיימס נ

'קהילת ציון' נ

ידי פקיד והע

בלפוריה וחיי

'בלפוריה', אה

חברים מקבוצתם נשלחו להשלים את סלילת הכביש "על הר נצרת", והשאר – שמונה חברים ושתי חברות – פנו לסלילת כביש בית-דגן בקרבת המושב נחלת יהודה (כביש ירושלים-תל-אביב בכיוון ראשון לציון).⁵³ נחלת יהודה היה מקום נוח ונעים באקלימו ובתנאיו, האוהלים הוצבו בחורשה, ולפי בדר: החברים הקימו שם לול ושובך יונים, בתחושה כי די לנדודים, וכי כאן יישארו עד שיעלו על אדמתם.⁵⁴ ולא היא. ארבעה חודשים לאחר מכן הודיעו להם שיש "להקטין את מספר הפועלים", והם נשלחו לתל אביב (יולי 1922).

תל אביב לא הסבירה להם פנים. כמו חיפה היא היתה מוצפת פועלים, והם נאלצו להקים את אוהליהם על שפת הים, חשופים לגמלים ולגלים שדרסו ושטפו את אוהליהם.⁵⁵ בתל אביב הועסקו בעבודות בניין ובחציבה בים,⁵⁶ דורה בדר היתה בהריון, אבל מצבה לא מנעה ממנה לעבוד יחד עם הבחורים, כפי שמתאר זאת בדר במרומז: "גם חברה הרה אחזה במעדר ומילאה סלים עם חול בחפירת היסודות ל'בית הופיין'. גם חברה הרה השתתפה בגיוסים שאיפשרו להכניס שתי משמרות לעבודת-אדם במעט-לעת ולקבל את חפירת וחציוב היסודות והמרתפים ליתחנת החשמל הראשונה בארץ,⁵⁷ ולהרוויח בפעם הראשונה אחרי שנתיים גם על חולצה וזוג נעליים".

בדצמבר 1922, שוב נקראו לחזור לעמק, והפעם כדי לעבוד בהקמתו של "כפר עברי חדש ושמו בלפוריה".⁵⁸ התנאים לא השתנו ("סחבנו את רגלינו... לחתנה

ז בכל זאת יצאה לדרך. בוע, אבל לא נשארת... יל הניירות ארצה, ואני יששכר, אסרו וכנראה

אלת בין רגשות סותרים: חדשים. בבואה ארצה, בות, וביקש ממנה לצאת מלא.

בניהם, עד שהגיעו אל יאחזות קבע משלהם.⁵⁹ ופיע בא כוח המשרד שתתף בסלילת הכביש שה ק"מ מעפולה, אבל ר'ביסק' ומספרם עלה יס). אחרי חודש וחצי, למחנה החלוצים הגדול ת האוהלים עם התפצים .. אך המועקה לא סרה...

חברי הקבוצה, כשהם ⁵ אמנם פה ושם קיבלו בביש, אבל השכר תמיד מצב (מרץ 1922). עשרה

ן קיימת, 'המרכז החקלאי'

קיבלו על עצמן את השם י שש שנים מתקיעת היתד ומי את שמם 'קבוצת מזרע'.

חודשה רק עם בוא החורף עבודה ורעב, גררו חלוצים 'עמ' 306.

53. נחלת יהודה, מושב שנוסד ב־1913 צפונית לראשון לציון (ב־1988 היה לחלק מהעיר). חרף המקום הנוח, רבים מחברי הקבוצה חלו קשות בקדחת, וחזר המרפאה במקום איכלס רק אותם. מנתם בדר, "אחרי חמישים שנה", במזרע, עלון קיבוץ השומר הצעיר, מזרע, תש"ה (1945).

54. מ' בדר, שם, שם; בערב פסח חזרו עשרת החברים מנצרת, והפגישה המחודשת רק חיוקה וליכדה אותם כמו היו משפחה אחת: שלחו חברים להכשרה במקווה ישראל ובדגניה ב', והחלו לחנן את העתיד החקלאי בהתיישבות שלהם. מ' איש שלום, הערה (45), שם, עמ' 306.

55. "היה עוני גדול במחנה... הים הגדול מולנו... אך באופק לא נראתה לנו... כל ספינת תקווה". מ' בדר, הערה (53), שם.

56. "בעבודה זו עבדו חברינו במים עד הבריכים והוציאו במכושים ובכשילים אבנים כבדות מהים". מ' איש שלום, הערה (45), שם, עמ' 307.

57. במרץ 1923, הקים פנחס רוטנברג את 'חברת החשמל הארצישראלית', ובמקביל החל להקים את תחנת הכוח הראשונה בתל אביב. בעקבותיה הוקמו ב־1925 תחנות כוח נוספות בטבריה ובחיפה. ארכיון חברת החשמל לישראל.

58. מ' איש שלום, הערה (45), שם, עמ' 306; בלפוריה על שם שר המושבות הבריטי לורד ג'יימס בלפור. אדמותיה (תל עדס בעמק יזרעאל) נרכשו ב־1919 על ידי 'קהילת ציון' מארצות הברית ו'קרן היסוד'. בתחילה הוקמה שם חווה שנוהלה על ידי פקיד והעסיקה עשרות פועלים; ב־1922 התיישבו במקום פועלים מחוות בלפוריה וחייילים משוחררים; ב־1923 הפך היישוב למושב עובדים. ערך 'בלפוריה', אתר תע"י.

חדשה של נדודים ודלות": גם כאן התגוררו באוהלים חשופים לקור ולחום, גם כאן קדחו וחלו, ⁵⁹ אבל כאן טולטלה לראשונה הקבוצה, כאשר חברים קמו והודיעו על עזיבה: "מספר העוזבים... כמספר הנותרים". מאידך, הוטכם "שדבר הפילוג יישמר בסוד כלפי חוץ".⁶⁰

בזיכרונותיה, מרבית דורה לספר על בלפוריה, והפעם מנקודת מבטה של אם צעירה; שהרי שם עשתה את חודשי הריונה האחרונים, שם ילדה את בתה תמר, ומשם נאלצה לעזוב את הקבוצה בשל תנאים בלתי אפשריים לטיפול בפעוטה. וכך היא כותבת: "גרנו אז באוהלים... רובם קדחו, ובתקופה זו התכוננו להיות לנו האימהות הראשונות". אלא ש"הקבוצה לא התכוננה לקראת הילדים הראשונים, לא מבחינה רוחנית (נפשית), ואף לא מבחינה חומרית". ובהמשך: "היתה תקופה קצרה בה עבדנו אצל רוטנברג,⁶¹ וחלק מכספנו הראשון... חולק גם בין החברים... בכסף זה התכוננתי לקראת ילדתי. קניתי שמיכה יפה וכמה חיתולים, וטמנתי אותם... לשעת הצורך. כל ההריון עבר עלי בעבודה קשה ובקדחת. לא הספקתי לצאת ממחלה אחת והנה השנייה. אולם הרצון להיות לאם - גבר".

כאשר הגיעה שעתה של דורה ללדת (פברואר 1923) נסעה מבלפוריה לחיפה ברכבת העמק, נסיעה ארוכה ומייגעת. היה זה חורף, ולפי דורה, רכבת החורף היתה פועלת אז רק פעם בשבוע ומכאן הצפיפות והעומס.⁶² דורה יצאה לדרך בליווי של החבר וולף א', כיוון שבדר היה עסוק אותה שעה כוועידה השנייה של ההסתדרות. בבואה לחיפה לא פנתה לבית היולדות אלא ניצלה את השעות שם "לסדר" כמה עניינים עבור "מחסן הקבוצה" (ב'משביר המרכזי'),⁶³ וכן לא ויתרה על הרצאה שניתנה אותו יום בטכניון, על ידי פרופ' אלברט איינשטיין שהגיע לארץ כאורחו של ד"ר חיים ויצמן.⁶⁴ האולם היה מלא מפה לפה, ודורה, כשכרסה בין שניה, התיישבה על המדרגות. רק לאחר ההרצאה, קמה לענייניה שלה.

59. מנחם בדר, הערה (53), שם, שם; לפי דורה, הם עברו בבלפוריה בהקמת הבתים החדשים. דורה בדר, "זיכרונות מימים עברו" (ראו להלן "מימים עברו"), דפי מזרע, 30 במרץ 1953, עמ' 3.

60. מ' איש שלום, הערה (45), שם, עמ' 307.

61. ראו הערה (57).

62. דורה ב., "מסיפורי סבא וסבתא" (להלן "מסיפורי"), טבת תש"ה (1945), עמ' 1(8).

63. 'המשביר' נוסד בדגניה (1916) כמוסד כלכלי ראשון של פועלי ארץ ישראל. ב-1930 עבר ארגון מחודש: ערך 'המשביר המרכזי בע"מ', אתר תע"י.

64. לבקשתו של ד"ר חיים ויצמן התגייס פרופ' איינשטיין לקידום אוניברסיטה עברית בירושלים (הוקמה שנתיים לאחר מכן, 1925), ובשובו מביקור ביפן (פברואר 1923) הוזמן על ידו לבקר בארץ. 12 יום עשה פרופ' איינשטיין בארץ ישראל. הוא התקבל בהתרגשות רבה על ידי היישוב היהודי, וביקר והתארח במפעלים תעשייתיים ובמוסדות חינוך. אורי פז, אלברט איינשטיין, האדם היהודי והמאמין, פרק 1. אתר aish.co.il

תמר, בתם ו
קיבלה אותה ו
בת, התחלתי
ועיניי, אבל
לי בת.⁶⁵ אלא
הכול, היתה ב
הציוני-הסוציא
כאישה הבונה
עם התבונה ו
זיכרונות פרי
קטעי זיכרון,
השבה למחנה
ניצבת בדר מ
אותה משאירי
כיצד לטפל ב
הביתה לאוהי
הילדה. במשך
רשת מתקלים
כדי שנוכל לו
הילדה וכיבס
יוצא איפוז
אישה בוגרת
לבן זוגה, הי
היו אלה רק

65. דורה מז

ידי מנחם

חילוף ש

שבוע, ג

66. כדאי לו

רומן זה

'השומר

של חלו

גידול י

לתפקיד

הגבריו

67. 'מסיפוז

העבוד

ביזאוי

אמרי
אל

תמר, בתם היחידה של דורה ומנחם בדר, נולדה ב־11 בפברואר 1923, וכך קיבלה אותה דורה בכוחבה: "לפנות ערב תמר נולדה. ברגע שאמרו לי יש לך בת, התחלתי להרגיש שהפכתי לאם, שבגרתי. אמנם עברו עלי הרבה צרות ועינויים, אבל עדיין חשבתי עצמי לילדה", "כה שמחתי כי הכול עבר בשלום ויש לי בת".⁶⁵ אלא שהחוויה האימהית של דורה במחנה האוהלים הפרימיטיבי וחסר הכול, היתה בבחינת הלם, שלא לדבר על כישלונה להמשיך לממש את יעדה הציוני-הסוציאליסטי כחלוצה בונה מולדת, וכו בעת לממש את יעדה המהותני כאישה הבונה קן משפחתי משלה. אימהות דיאלקטית זו, לרבות העימות הצורב עם התבונה ועם עצמה, משמשת כאן עדות מאשרת נוספת למאגר הכואב של זיכרונות פרי עדותן של חלוצות-אימהות בנות העלייה השלישית.⁶⁶ להלן שני קטעי זיכרון, בהם מתארת דורה את יחסם האדיש של החברים כלפי התבונה השבה למחנה עם תינוק בזרועותיה (בת בכורה לקבוצה): שם היא מוצאת עצמה ניצבת בדר מול קבוצת גברים-חברים שכל ענינם הוא לבנות ולהיכנות, ואילו אותה משאירים להתמודד עם כל אותן שאלות קיומיות קריטיות, שעניינן לא רק כיצד לטפל ברוך הגולד אלא כיצד לשרוד מיום ליום. וכך היא כותבת: "בשובי הביתה לאוהלי בבלפוריה, לא הכינו לי... לא חלב... ואפילו לא מקום בשביל הילדה. במשך מספר ימים הכין בדר את הכרזלים וחייקה [לימים פיינמסר] קלעה רשת מחזקלים – ולתמר היתה מיטתה הראשונה". "סידרנו קערה ובקבוק ספירט כדי שנוכל לחמם קצת את האוהל בזמן החלפת החיתולים. בקערה זו רחצנו את הילדה וכיבסנו את חיתוליה".⁶⁷

יוצא איפוא שהעזרה והתמיכה שדורה נזקקה להן כל כך (באין אם או כל אישה בוגרת להדריך אותה), לא ניתנה כמו מובן מאליו על ידי הקבוצה. ופרט לבן זוגה, היתה זו רק התבונה שנחלצה לעזרתה. כלומר, תרף היחיד הקבוצתי, היו אלה רק הנשים שסייעו לנשים, ואם כי כולן היו חסרות ניסיון, הן שימשו

לים חשופים לקור ולחום, גם הקבוצה, כאשר חברים כמו רים". מאידך, הוסכם "שדבר

ופעם מנקודת מבטה של אם נים, שם ילדה את בתה תמר, י אפשריים לטיפול בפעוטה. ובתקופה זו התכוונו להיות התכונה לקראת הילדים מבחינה חומרית". ובהמשך: זלק מכספנו הראשון... חולק זוי. קניתי שמיכה יפה וכמה ייון עבר עלי בעבודה קשה נייה. אולם הרצון להיות לאם

192) נסעה מבבלפוריה לחיפה רף, ולפי דורה, רכבת התורף והעומס.⁶² דורה יצאה לדרך תה שעה בוועידה השנייה של ז אלא ניצלה את השהות שם ביר המרכזי,⁶³ וכן לא ויתרה ופי אלברט איינשטיין שהגיע לא מפה לפה, ודורה, כשכרסה צאה, קמה לענייניה שלה.

עברו בבבלפוריה בהקמת הבתים להלן "מימים עברו", דפי מזרע,

י, טבת תש"ה (1945), עמ' 1(8). ראשון של פועלי ארץ ישראל. זי בע"מ, אתר תע"י. וטיין לקידום אוניברסיטה עברית ובשוכו מביקור ביפן (פברואר ופי איינשטיין בארץ ישראל. הוא וורי, וכיקר והתארת במפעלים נשטיין, האדם היהודי והמאמין,

65. דורה מרגישה את שמחתה בהולדת בת דווקא, כיוון שזו התקבלה בהסתייגות על ידי מנחם בדר, שכל כך קיווה לבן. על בואו למחרת ופגישתו עם התינוקת, וכן על תילוף שתי התינוקות-הבנות: תמר בדר ואבישג קויפמן, אותה הניקה דורה במשך שבוע, בהניחה שזו תמר, ראו "מסיפורי", הערה (62), שם, שם.

66. כדאי להשוות עדות זו עם ספרה של אמה תלמי ליון, למשל, לעת אוהלים (1947). רומן זה עוסק בגדודיה של קבוצת עבודה לקראת התיישבות על הקרקע (חברי 'השומר הצעיר' שהתיישבו במשמר העמק), ובין היתר מרבה להציג את תהיותיהן של חלוצות צעירות בשאלה – מה הם חיים קולקטיביים (לרבות 'משפחה חדשה', 'גידול ילדים', 'חינוך משותף' וכדומה). כלומר, לא הכינו את החלוצות הצעירות לתפקידן כנשים וכאימהות במסגרת הקומונאלית, והן שניסו למשמע את התורות הגבריות ההגמוניות, בפרשנויות נשיות משלהן.

67. "מסיפורי", הערה (62), שם, שם; סילביה פוגל ביז'אוי, "מעמד החברות בקבוצות העבודה", נשים בקיבוץ, חברות או אימהות, החברה הקיבוצית: שניו והמשכיות, ס' פוגל ביזאוי (עורכת), תל אביב, 1992, יחידה 7, עמ' 94-96.

כתובת יחידה במצבי מצוקה אלה ובפחרונם על אף הכול.⁶⁸ הזיכרון השני הוא התמודדות של אָם צעירה אל מול מחלות, דופאים, ותגובות לא צפויות של פעוטה חולנית: "היה אמצע פברואר, גשם בחוץ וסערה. הרוח פורצת פנימה (לאוהל), המגורה המפויחת מטילה צללים שחורים. הילדה בוכה ואני שוב קודחת קשה... בדר מדליק את הספירט בקערה ואני... מנסה להאכילה באמצע הלילה. אני מצפה כבר לכורך, כי אז גם החום יורד".

אתרי ליל נדודים מגיע הרופא, כשעצה אחת בפיו: "לשתות בירה מאלט".⁶⁹ דורה הופכת עולמות להשיג בירה מאלט, אבל באותה עת היא שואלת את עצמה: "הרופא אשר ציווה עלי לשתות בירה... לעולם לא התעניין האם האוכל והשתייה מספיקים לי. הוא רק הוסיף זריקות וכדורי חניין". במילים אחרות, דורה מתריעה כאן כלפי קוצר ידו של הריפוי וכלפי חוסר רגישותו של הרופא שאינו מבחין שלפניו אישה רעבה המונעת רק בחניין. ואכן אחרי התקפות חוזרות ונישנות של קדחת, ואי התפתחותה של הילדה, נשלחו השתיים לבית חולים 'הדסה' בחיפה, שם מצאו כי כמות החניין הגדולה שניתנה לאָם, השחיתה את חלבה ופגעה בפעוטה (גם ברמה נמצאו טפילי קדחת).

כל החברים בקבוצה חלו בקדחת, מצינת דורה, ורובם בקדחת מסוג 'טרציאנה' ו'טרופיקה', ואילו אצל דורה איבחנו קדחת מסוכנת יותר מסוג 'מלטה'. אבחון זה נעשה עוד לפני הלידה, ונראה שהקדחת לא הירפחה ממנה גם אחריה, ואף החמירה. אי לכך, הוחלט שעל דורה לנסוע עם הפעוטה למשפחה בחוץ לארץ כי רק שם יש סיכוי שתירפא.⁷⁰ ביוני 1923, עלו דורה ובתה לאונייה שעשתה את דרכה לאיטליה כאשר החבר דגני מקופת חולים בחיפה, מלווה ושומר עליהן בנסיעתן.⁷¹ יעד הנסיעה היה להגיע לקלן שבגרמניה, שם התגוררו הוריו ואחיו של בדר. ואכן כמעט שנתיים ימים שהתה דורה בחיק המשפחה

68. כך נהגו גם עם שני הילדים הנוספים (רות, אליהו) שנולדו לקבוצה בבלפוריה. את אליהו שמו בעגלה שבורה שהתהפכה תמיד. ראו גם: אראלה למדן, "האם מהדור הראשון: האם האידיאולוגיה השותקת: משתיקה לזעקה לדיבור, שלושה דורות של אימהות בקיבוץ", באות משתיקה, סילביה פוגל ביזאוי (עורכת), תל אביב, 2009, עמ' 37-41.

69. בבירה שחורה היה כדי להרבות את חלב האם, ולהשביע את הפעוטה שאכלה מהור מדי. "מסיפורי", הערה (62), עמ' 2 (9).

70. הפעוטה היתה בת ארבעה וחצי חודשים.

71. על הנסיעה באונייה מספרת דורה, כיצד היתה מאוימת שם על ידי מיסיונריות אנגליות שניסו, מתוך רצון טוב, לחטוף ממנה את הילדה. מסתבר שדורה המשיכה לקרוח קשות על האונייה עד כי חששו שימיה ספורים. המלווה דגני עשה כל שביכולתו לטפל בילדה ובדורה, אבל המיסיונריות הבחינו שהוא אינו האב. דורה שהיתה מודעת לסכנה, לקחה את הילדה אליה, לא נתנה לאיש לגשת אליה, וגם בלילות לא עצמה עין פן יחטפוה ממנה. "הרגש האימהי החזק... עזר לי להתגבר [על כל המחלות]", כתבה. שם, שם, עמ' 2-3 (9-10).

2010

1923-1925), ועל כך זעזור לי בטיפול הילדה לדורה: בבדיקותיה אצי מסוג 'מלטה', והטיפול הטיפור במצבה הברי ללמוד ולהשלים את הש באוניברסיטה שם, אם לאחיות' וקיבלה תעודת בתקופה זו המשיך ב'סולל בונה' שהיה ממיי ובארצות הברית. בשונו והמשפחה, ובשליחותו חזרו ארצה.⁷⁶

1926-1945: מזר

בסתיו 1925 חזרה דורה צריפין עלתה על הקר (1923), על תל שנקרא מספרת דורה על מפגש והחצר, הרפת, הלול, ד הובילו אותי, "הייתי שומרת לילה, מבשלת, הדרסטי מחיי רווחה בשממה של עמק יזר מחודשים כדי לממש א

72. לכת היתה מטפלת

73. דורה ב., הערה (52)

74. כותבת דורה: בקלן

מלטה. והיא מוסיפו

שם.

75. "ציוני דרך", הערה

76. דורה בדר, "מימים

77. "מסרא" או "מזר

הביניים, היה מצוי

מסרא, שנשפך לקי

78. קבוצת 'צריפין' עלה

(1923-1925), ועל כך היא מדווחת באגחת רווחה: "בפעם הראשונה הוקל לי. עזרו לי בטיפול הילדה...⁷² והיא התפתחה... לילדה בריאה וחזקה".⁷³ ובאשר לדורה: בבדיקותיה אצל הרופאים בקלן, התגלה שהקדחת שסבלה ממנה אינה מסוג 'מלטה', והטיפולים כמובן שונו בהתאם.⁷⁴ השיפור במצבה הבריאותי החזיר אותה לחיים, ועורר בה את התשוקה לשוב ללמוד ולהשלים את השכלתה הרפואית. ואכן היא המשיכה את לימודי הרפואה באוניברסיטה שם, אם כי באופן מעשי סיימה את 'בית הספר האוניברסיטאי לאחיות' וקיבלה תעודה של אחות מוסמכת.⁷⁵ בתקופה זו המשיך בדר בפעילותו העסקנית. ב-1923 התארגנה מחדש חברת 'סרלל בונה' שהיה ממייסדיה (1921), והוא נשלח מטעמה לגייס כספים באירופה ובארצות הברית. בשובו משליחותו בארצות הברית עבר דרך קלן לבקר את דורה והמשפחה, ובשליחותו לאירופה לקח עמו את דורה ללטיביה ולבלגיה, ומשם חזר ארצה.⁷⁶

1926-1945: מזרע של מאבק ובדידות

בסתיו 1925 חזרה דורה עם ילדתה אל ביתן החדש בארץ - קיבוץ מזרע. קבוצת צריפין עלתה על הקרקע שנתיים קודם לכן (י"ג כסלו תרפ"ד, 21 בנובמבר 1923), על תל שנקרא רובע-אל-נסרא, ארבעה קילומטר צפונה מעפולה.⁷⁷ וכך מספרת דורה על מפגשה הראשון עם המקום: "הגענו... בדיוק בעונת הזריעה, והחצר, הרפת, הלול, הכרם, המחסן, הצריפים והילדים שנוספו - כל אלה יחד הובילו אותי", "הייתי מוכנה לכול. להיות חובשת, רופאה, מטפלת, כובסת, שומרת לילה, מבשלת, להיות בבית ובשדה". לאור דברים אלה נראה שהמעבר הדרסטי מחיי רווחה ורוגע בקלן, אל החיים הבראשיתיים של קיבוץ צעיר בשממה של עמק יזרעאל⁷⁸ - לא הרחיע אותה. להפך, היא חוזרת בכוחות מחודשים כדי לממש את היעד החלוצי לשמו קשרה את חייה עם בדר ועם הארץ

72. לבת היתה מטפלת גרמנייה, שדיברה איתה גרמנית. "תולדות", הערה (9), עמ' 5.

73. דורה ב., הערה (62), שם, עמ' 3 (10).

74. כותבת דורה: בקלן "שלחו אותי למכון טרופי בכון" שם מצאו שזו לא קדחת מלטה. והיא מוסיפה: קדחת מלטה מסוכנת מאוד, והיא קיימת גם אצל פרות. שם, שם.

75. "ציוני דרך", הערה (9), שם, עמ' 2.

76. דורה בדר, "מימים עברו", הערה (59), שם, עמ' 1.

77. "מסרא" או "מזרעה" פירושה בערבית חווה חקלאית. ואכן במפות של ימי הביניים, היה מצוי שם כפר צלבני בשם זה. גם בין הרי נצרת עובר נחל בשם מסרא, שנשפך לקישון. ראו ערך 'מזרע', אתר הע"י.

78. קבוצת 'צריפין' עלתה על הקרקע עם עגלות, שני צריפים שנרכשו על ידם בחל אביב,

הכול.⁶⁸

ל מחלות, רופאים, ותגובות י, גשם בחוץ וסערה. הרוח ללים שחורים. הילדה בוכה ערה ואני... מנסה להאכילה תום יורד".

י: "לשנות בירה מאלט".⁶⁹ אותה עת היא שואלת את לם לא התעניין האם האוכל יי חנין". במילים אחרות, חוסר רגישותו של הרופא ואכן אחרי התקפות חוזרות עלחו השתיים לבית חולים שניתנה לאם, השחיתה את (ות).

יה, ורובם בקדחת מסוג קדחת מסוכנת יותר מסוג קדחת לא הירפתה ממנה גם נסוע עם הפעוטה למשפחה 19, עלו דורה ובתה לאונייה נפת חולים בחיפה, מלווה לן שבגרמניה, שם התגוררו התה דורה בחיק המשפחה

שנולדו לקבוצה בבלפוריה. את ז: אראלה למדן, "האם מהדור יזעקה לדיבור, שלושה דורות ל ביזאוי (עורכת), תל אביב,

וביע את הפעוטה שאכלה מהר

ויימת שם על ידי מיסיונריות ילדה. מסתבר שדורה המשיכה צורים. המלווה דגני עשה כל זבחינו שהוא אינו האב. דורה נתנה לאיש לגשת אליה, וגם זימה החזק... עוד לי להתגבר (1).

הזאת. לפיכך היא מציעה עצמה לכל עבודה ותפקיד, כאשר המקום וצרכיו, כדבריה, מובילים ומכוונים אותה בכל מעשיה. ואכן גם בזיכרונותיה (בניגוד ליומנה) אין כל תלונה או קובלנה, אלא פליאה הולכת וגמשת לגבי אותם מפגשים ראשוניים כמו-הזויים עם אדמה טובענית בולעת-כול או צריפים משותפים עם חורים: "כשחזרתי ובאתי למזרע... לא היה שום דבר. היה כוץ איום. לא יכולנו לדרוך. בעזרת חבל הוצאנו רגל אחרי רגל מהבוץ" (1990).⁷⁹ ובזיכרון מוקדם יותר (1953): "מי ששקע בנעל ובמגף... המשיך ללכת יחף", כי "השבילים זו המצאה חדשה".⁸⁰ כך גם לגבי עבודות המשק: "המשק הקטן התחיל להתפתח, והרצון העז להתקדם ולהספיק, הניע אותנו לזרוע בלילות", "כל העבודות נעשו... בסוסים ובידיים", ובהמשך: "נדרשתי לעבוד ולעזור - גם בזמירה (בכרם הענבים) וגם בגן הירק, גם בקציר וגם בגורן" (כאן היא מתייחסת למלאכת ניפוי התבואה אותה למדה מהשכנים הערבים).⁸¹

יש לציין כי השתתפותה של דורה בעבודת השדה והכרם היתה זמנית-עונתית ("נדרשתי לעיתים לעבוד ולעזור"), שהרי כל העשייה החקלאית או התבצעה מלכתחילה על ידי החברים הגברים, והחברות שימשו כוח עזר בלבד. אמנם בין

ולול עופות קטן שנרכש בבלפוריה. העלייה על הקרקע נדחתה מיום ליום, וזאת בשל החלטת הקונגרס הציוני ה-13 (קלסבד 1923), לפיה יקודמו כחור להתיישבות - קבוצות שגופים מארצותיהם תרמו לקרנות הלאומיות. 'המרכז החקלאי' הבטיח לקבוצת 'צריפין' את אדמות 'רובע אל נצרה' (איות השם הערבי משתנה ממקור למקור), אבל נראה שהתרומות הגיעו רק עבור קבוצת 'מרקנהוף'. 'המרכז החקלאי' לא רצה לעכב את יישובה של 'צריפין', ושיכנע את קבוצת 'מרקנהוף' לשתפם בעלייה לקרקע, בהבטחה ששתי הקבוצות תקבלנה אדמות נוספות. חברי 'מרקנהוף' הסכימו, ובמשך ארבע שנים היו אלה בצד אלה. ב-1927, קיבלה 'מרקנהוף' אדמות על חוף הכינרת, שם הקימו את קיבוץ בית זרע. מ' איש שלום, הערה (45), שם, עמ' 307.

79. היציאה הראשונה לחרוש עם פרדים (רובי ונצרה, שהשתייכו לקבוצת 'מרקנהוף'), נסתיימה כאשר הפרדה שקעה בבוץ, ולא ניתן היה להוציאה אלא רק למחרת ובמאמץ רב. כל הלילה שמרו עליה בתורנות, כיסוה בשמיכות והישקוה משקאות חריפים. מנחם איש שלום, "קבוצת צריפין מזרע", ספר העלייה השלישית, הערה (42), כרך ב', שם, עמ' 488-489.

80. אולי "הבוץ האיום" היווה סיבה שמזרע היתה הראשונה לסלול שבילים (על הגיוס ל"שבילים בחצר" באביב 1935, אמ" 139(2)), וראו "מזרע" - חלוץ השבילים בתנועה הקיבוצית", מזרע (מוקדש לבנייה), גל' 52, ללא תאריך.

81. קיבוץ מזרע תכנן כמו כל הקיבוצים - משק מעורב של פלחה, רפת ולול, ולפי איש שלום, כבר בשנה הראשונה קצרו את יבולם הראשון בקמה; פיתחו גן ירק של עגבניות ומלפפונים; קנו בקיץ שתי פרות, והרחיבו את הלול. לקראת החורף, ועם רכישת אדמת עפולה על ידי ההנהלה הציונית, ומסירה של חלק ממנה להם, הגדילו את השטחים חורפים לכרי שלוש מאות דונם, ואף גטעו כרם ענבים על עשרה דונמים. בשנה השנייה ביקשו החברים שעזבו לחיפה לחזור, ונענו (איש שלום מתאר איחוד

פועלות העלייה ה' העלייה השלישית) קשות לשוויון מגדו עם קבוצת 'צריפין' לעבודות-השירות ו מאידך, היא מעולם את לימודי הרפואה

זה כ"רח דבש" של חברי מזרע 82. "נזרתתי לא לע את מעדרי במל לעבוד עם בחו ואלימות". תחי הפועלים ברחו שוב אינני במקן 1929, עמ' 12

83. ראו הפרק "חלו חברת עין חרה המחלישים והמ הפטריארכלית" חל אביב, 1981

84. ראו להלן שיהו סוללת כבישים "הערות והסבר 1937), כשהנוט תעסוקת נשים

מוניק המזכיר עבודות שחברו בהתקופה את ה העובדה "כי י" הרבה עבודות לשירותים". על השינוי. "שיחו 85. "בשנות השלוש העבודה. עם ז ילודה, י"ב) ה' הנשים מן הייצ המקרה של נ' הרעיונים, המוגמ גרינברג (עורכיו

פועלות העלייה השנייה (שרה מלכין, תחייה ליברסון ואחרות)⁸² או חלוצות העלייה השלישית (קבוצות הנשים הסוללות 'ייחזיקו' ר'בת שבע'),⁸³ היו שנאבקו קשות לשוויון מגדרי ולהעסקתן בעבודות "גבריות",⁸⁴ לא כן דורה. היא שעברה עם קבוצת 'צריפין' בבניין ובסלילת כבישים לא חשה כל קיפוח כשנשלחה לעבודות השירות ה"מסורתיות" כל כך לאישה (מכבסה, מטבח, מחסן בגדים).⁸⁵ מאידך, היא מעולם לא השלימה עם העובדה שלא היה ביכולתה להמשיך ולסיים את לימודי הרפואה בהם התחילה, ובכל קורט של זיכרון, היא שבה ומעלה

זה כ"ירח רבש"). גם הקמתה של עפולה העיירה, הביאה לעבודה ולהכנסה (קבוצה של חברי מזרע עברו שם בבנייה). מ' איש שלום, הערה (79), שם, עמ' 489.
82. "נזהרתי לא לעבור ברחוב הראשי של המושבה בשוכי מן העבודה. הייתי מניחה את מעורי במקום העבודה והולכת בשבילים צדדיים... המעשה שבחורה מעיזה לעבוד עם בחורים יחד בשדה, קומם את האיכרים... חששתי לתגובות נחפזות ואלימות". תחייה ליברסון, פרקי חיים, תל אביב, 1970, עמ' 39; "בבואי (לצריף הפועלים ברחובות), החלו תוקפים אותי: למטבח! ... הרגשתי היתה רעה מאוד. שוב אינני במקום הרצוי לי...", שרה מלכין, עם העלייה השנייה, זיכרונות, תל אביב, 1929, עמ' 12-13.

83. ראו הפרק "חלוצות", הערה (79), שם, עמ' 727-761; וכן בת רחל, חלוצה, ולימים חברת עין חרוד: "נוכחתי לדעת שגם בחברה הקיבוצית החברים הם 'הקובעים', המחליטים והמכריעים בכל ענייני המשק והחברה, כפי שמקובל במשפחה ובחברה הפטריארכלית". יוכבד בת רחל (תרשיש), בנתיב שהלכתי, פרקי חיים ומוקדי פעולות, תל אביב, 1981, עמ' 94.

84. ראו להלן שיחה במזרע על שוויון נשים בעבודה, בעוד דורה מזכירה את היותה סוללת כבישים בתקופת הנדודים של קבוצת צריפין לעיל. על פי אייל כפכפי, "העדות והסברים לכל שנת יומן" (להלן א' כפכפי), שיחה זו נדונה (נובמבר 1937), כשהנושא הוא שיבוץ גבר לעבודה במטבח, אלא שהדיון התפתח לנושא תעסוקת נשים בקיבוץ בכלל. עובדות המטבח דרשו חוספת של שני גברים, אבל מוניק המזכיר הסביר שבעונות הבוערות לא ניתן לוותר על אף גבר שכן "יש עבודות שחברות לא יכולות לעבוד בהם", ואיש שלום החרה התווק אחריו בהתקופה את החברות "שהמיד רוצות להתמודד עם חברים", ואינן משלימות עם העובדה "כי יש עבודות" שהן "רק לבחורים". לעומתם סבר אומק שאמנם "יש הרבה עבודות שבחורות יכולות לעשות", אבל לא נותנים להן כי הן מסודרות לשירותים". על כך יצאה רחל המר בהאשימה את החברים שהם "מפחירים מפני השנינו". "שיחת מזרע", 13.11.37, אמ"ז.

85. "בשנות השלושים והארבעים הלך והתעמק אי השוויון בין המינים בקיבוץ בתחום העבודה. עם התבססות הכלכלית והדמוגרפית של הקיבוץ (גרעינים חדשים, ילודה, י"ב) הלכה וגדלה חשיבותם של השירותים... ואפשר היה להוציא את הנשים מן הייצור ולהפנותן לשירותים", סילביה פוגל ביז'אוי, "אימהות ומהפכה, המקרה של נשים בקיבוץ (1910-1948)", תנועת העבודה הישראלית, היסודות הרעיוניים, המגמות החברתיות והשיטה הכלכלית, אסופה מוארת, יוסף גורני, יצחק גרינברג (עורכים), תל אביב, 1997, כרך א', עמ' 535.

כאשר המקום וצרכיו, גם בזיכרונותיה (בניגוד לת נמשכת לגבי אותם בולעתי-כול או צריפים ויה שום דבר. היה כוץ רגל מהבוץ" (1990).⁷⁹ המשיך ללכת יחף", כי המשק: "המשק הקטן אותנו לזרוע בלילות", וחי לעבוד ולעזור - גם ידן" (כאן היא מתייחסת

רם היתה זמנית-עונתית החקלאית או התבצעה ח עזר בלבד. אמנם בין

נרחתה מיום ליום, וזאת לפיה יקורמו בתור רנות הלאומיות. 'המרכז נצרה' (איות השם הערבי עבד קבוצת 'מרקנהוף'. פי', ושיכנע את קבוצת קבוצת תקבלנה אדמות אלה בצד אלה. ב-1927, קיבוצם בית זרע. מ' איש

ייכו לקבוצת 'מרקנהוף', וציאה אלא רק למחרת זיכות והישקיה משקאות העלייה השלישית, הערה

לסלול שבילים (על הגיוס מזרע - חלוץ השבילים תאריך.

חה, רפת ולול, ולפי איש קמה; פיתחו גן ירק של לול. לקראת החורף, ועם חלק ממנה להם, הגדילו ענבים על עשרה דונמים. איש שלום מתאר איחוד

בצורה אובססיבית, את הכמיהה שלא נענתה: "כאשר חזרתי לקיבוץ רציתי לעשות דוקטורט, אבל הקיבוץ לא איפשר לי לימודים גבוהים", "למדתי באוניברסיטה וקיבלתי גם תעודות", "עבדתי בבית חולים כאשר היו חברים חולים... עשיתי זאת למען לא לשכוח מה שכבר למדתי", וכדומה.⁸⁶ נראה שחזות עצמה כאישה עצמאית ושאפתנית, היתה מותנית אך ורק בהיחזקה רופאה, וכאשר מימוש זה נמנע ממנה - היא מעמידה עצמה לכל עבודה, כשהיא מנמקת זאת במעייין כתב-הגנה האומר "הקיבוץ היה קודם". ואכן בפער המתסכל הזה בין "הקיבוץ היה קודם" לבין "רציתי לעשות דוקטורט" נפרשת יריעת חיים גרושה בעיסוקים ותפקידים; יריעה שעל פיה ניתן למפות את פעילותה לא רק בענפים קבועים (כצד מחליפה או ממלאת מקום), אלא בתפקידים שייחדו אותה כדורה בדר': מראשוני הרפתנים והתמקצעותם; חובשת ומארגנת ה'קליניקה'; שליחה של הקיבוץ בעניינים סודיים ודחופים; ו'מטליאה רעיונית'.⁸⁷ נפרט.

1. ברפת

בספר תולדות ענף הבקר לחלב בישראל, אנו קוראים אודות הניסויים הראשונים בהקמת משק החלב ביישוב היהודי החדש (1882-1918), וכיצד חלה בו התפתחות מואצת ומניבה רק אחרי מלחמת העולם הראשונה. ואכן, עם הפעלתה של מחלקת הדרכה (ליד תחנה הניסיונות החקלאית של 'ההסתדרות הציונית'), הקמת ארגון ארצי של רפתנים ('החקלאית'), ופיקוח קפדני של ממשלת המנדט על ענף זה, החלו להכשיר עובדים מקצועיים לטיפול בבקר והשבתתו. גולת הכותרת להכשרה זו היו ההשתלמויות בהולנד, והכנסתן של פרות הולנדיות לרפת הארץ ישראלית.⁸⁸ עשרים וחמישה רפתנים צעירים שלחה הסוכנות היהודית בשנים 1926-1930, להשתלמות בהולנד, ביניהם ניתן לפגוש בשלוש נשים: מרים ברץ מדגניה א', טובה שופמן מעין חרוד ודורה בדר ממזרע. וכך מציג אותן הכתוב: "שלוש הבחורות שהתחברו על מעסיקיהן

86. "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 43. ב-1937, כשדורה נסעה בשליחות עם בדר לאירופה, היא התעקשה לנצל את הזמן בפראג לבקר במרפאת ונטגן וללמוד להפעיל את "המכונות החשמליות" (יוסן: 25-29 ינו' 37).

87. ראו בהמשך הפרק: 1946-1996: השלמה ופיוס", הערה (150).

88. הפרות שהיו מצויות ברפת הארץ ישראלית בתקופת העליית הראשונה היו הפרות המקומיות מסוג 'בלאדי' ופרות דמשקאיות וכירותיות. תנובתן היתה מוגבלת, ומכאן ההצעה להכילן עם פרים הולנדים. הכלאה זו הניבה פרה חדשה, ארץ ישראלית, ונחשבה כזן משובח. אוריאל לוי, "מסוף שנות ה-20 ועד מלחמת הקוממיות (התקופה ההולנדית)", תולדות ענף הבקר לחלב בישראל, תל אביב, 1983, עמ' 67-99; "החקופה בין שתי מלחמות עולם", האנציקלופדיה לחקלאות (עורך ראשי, "ארנון), כרך ד' בעלי חיים, חלק שני, תל אביב, 1982, עמ' 556-563.

בהולנד... היו בין כובשו מתסום ההתנגדות הית אפשרות להעסקתה כאי את מקומה שם.⁹⁰ במש ולא עוד אלא גם להחזי כ"רפת נשית".

שתיים-עשרה שנה לא לעבוד כרפתנית, ונרחח בניקיון הרפת ובריקון למזרע החלה לטפל ביי הילדים היה קטן, הבדל לארץ", כך שהגן נסגו במזרע, ופנו לדורה לתו בחוות ההכשרה בלבנו שכנע אותי. עברתי אז כביר להצליח, ללמוד בקיץ 1926 התחילה כשחזרה מההשתלמו

89. מרים ברץ נסעה ב-37-1938, אך:

א' לוי, תולדות הבקר שהקימו רשת הכס שנשלחו מהארץ. החברים טענו, לפ

90. שתנסה לחלוב אור ג'וני, וזו לימדה:

הקדימה ברץ את על הכיריים. היה

אפעל, 2003, עמ' לדעתם רק גבר:

91. רפתנית", חבחות ב-1944, עמ' 245-6

הערה (67), שם, הבת נשלחה באו

92. עברו", הערה (59) ייתכן שמשוה ד' ו

93. דורה לא פירטה הקצרים של שופו

לדרכי הטיפול ול

מלח
מלח

בהולנד... היו בין כובשות עבודת הרפת ל'מין החלש'".⁸⁹ הראשונה שפרצה את מתסום ההתנגדות היתה מרים ברץ, שחבריה בדגניה א' שללו ממנה כל אפשרות להעסקתה כאישה בעבודות הרפת (1912), והיא בתחבולות כבשה לה את מקומה שם.⁹⁰ במשך השנים הצליחה ברץ לקדם ולשכלל את ענף הרפת, ולא עוד אלא גם להחדיר נשים נוספות, כשהיא "מנהיגה" את הרפת בדגניה א' כ"רפת גשית".

שתיים-עשרה שנה לאחר מכן (1924), ביקשה גם טובה שופמן (עין חרוד) לעבוד כרפתנית, ונדרתה בלעג על ידי החברים שהעסיקה במשך חודשים רק בניקיון הרפת ובריקון הזבל.⁹¹ דורה בדר לא ביקשה להיות רפתנית. עם בואה למורע החלה לטפל בילדי הגן במטרה להקים גן ילדים כהילכתו. אלא שמספר הילדים היה קטן, הבדל הגילים גדול, ו"כל פעם נסעה אם אחרת עם ילדה לחוץ לארץ", כך שהגן נסגר.⁹² באותה שנה (1926) תכננו לפתח את ענף החלב במורע, ופנו לדורה לתת שכס בהקמת הרפת (לדורה היה ידע בתליבה, שרכשה בחוות ההכשרה בלבוב). וכך היא כותבת: "נכנסתי לעבוד ברפת. משה ז'⁹³ שכנע אותי. עבדתי אז בלי שעות עבודה, בלי מנוחה, בלי שבתות. היה רצון כביר להצליח, ללמוד שיטות חדשות. נדמה כי במשך הזמן גם הצלחתי". ואכן בקיץ 1926 התחילה דורה לטפל בשתי הפרות הראשונות שנקנו, וב-1928, כשחזרה מההשתלמות בהולנד⁹⁴ (סוף 1927, ראשית 1928), טיפלה כבר

ר חורתי לקיבוץ רציתי
דים גבוהים", "למדתי
ולים כאשר היו חברים
ודתי", וכדומה.⁸⁶ נראה
ותנית אך ורק בהיותה
דה עצמה לכל עבודה,
היה קודם". ואכן בפער
צעות דוקטורט" נפרשת
ל פיה ניתן למפות את
ממלאת מקום), אלא
רפתנים והתמקצעותם;
ינינים סודיים ודחופים;

רות הניסויים הראשונים
(1918), וכיצד חלה בו
הראשונה. ואכן, עם
זקלאית של "ההסתדרות
ית", ופיקוח קפדני של
אקצועיים לטיפול בבקר
ת בהולנד, והכנסתן של
זמישה רפתנים צעירים
ות בהולנד, ביניהם ניתן
שופמן מעין חרוד ודורה
שהתחבבו על מעסיקהן

ה נסעה בשליחות עם בדר
ך במרפאה ונטגן וללמוד
(37).

צרה (150).

גלית הראשונות היו הפרות
ת. תנובתן היתה מוגבלת,
וה הניבה פרה חדשה, ארץ
שנות ה-20 ועד מלחמת
לב בישראל, תל אביב, 1983,
לופיה לחקלאות (עורך ראשי,
1, עמ' 556-563).

89. מרים ברץ נסעה ב-1926, ודורה בדר ב-27-1928. טובה שופמן נסעה מאוחר יותר ב-37-1938, אך א' לוי מכליל את שופמן בהשתלמויות של סוף שנות ה-20. א' לוי, תולדות הבקר, הערה (88), שם, עמ' 156. לפי לוי, היו אלה יהודים מהולנד שהקימו רשת הכשרה לגידול בקר לחלוצים שעמדו לעלות ארצה, וכן לרפתנים שנשלחו מהארץ. כנ"ל, שם, שם, עמ' 350.

90. החברים טענו, לפי מרים ברץ, ש"הפרה הערבייה הפרועה תהרוג את הבחורה שתנסה לחלוב אותה". ברץ פנתה לזאקיה, אשת השייך אבו רחים, זקן הכפר אוס' ג'וני, וזו לימדה אותה בהיחבא (בשלוש אחר חצות) את המלאכה. בוקר אחד הקדימה ברץ את עובדי הרפת וחלבה את הפרה, וכשבאו - מצאו את החלב רותח על הכיריים. היה זה בקיץ 1912. סמדר סיני, מרים ברץ, דיוקנה של חלוצה, רמת אפעל, 2003, עמ' 51-52; תודה לד"ר סמדר סיני על תשובותיה והערותיה.

91. לדעתם רק גבר "מגושם" עשוי היה לתפקד כרפתן טוב. טובה שופמן, "מפי רפתנית", חברות בקיבוץ, מ' פוזננסקי, מ' שחורי (עורכים), קובץ ראשון, עין חרוד, 1944, עמ' 245-246; וכן ראוי: סילביה פוגל ביו'אוי, "מעמד החברות בקיבוץ", הערה (67), שם, עמ' 96-98.

92. הכת נשלחה באופן זמני ל"גן הילדים אשר לילדי עין חרוד בנצרת", "מימים עברו", הערה (59), שם, עמ' 1.

93. "יחכן שמשו ז' הוא משה זילברברג, לפי יוספה פכר, ארכיונאית אמ"ו.

94. דורה לא פירטה על אודות לימודיה ושהייתה בהולנד, אך אין ספק שדבריה הקצרים של שופמן בנידון, טובים גם לה: "ביקרתי בהולנד ברפתים רבות, חקרתי לדרכי הטיפול ולשיטת ההזנה, שוחחתי עם איכרים בני אזורים שונים וכך יכולתי

בשמונה-עשרה פרות. שנתיים לאחר מכן הוצבה הרפת-של-מזרע בין אחת-עשרה הרפתות שנבחרו כדגם למחקר וביקורת על ידי מחלקת ההדרכה (1930-1929).⁹⁵

ביומן שלה (1933-1937), מרבה דורה לדווח על העבודה המפרכת ברפת,⁹⁶ שלא לדבר על שעות השינה המרוסקות;⁹⁷ הנסיעות להרכיב פרות בקיבוץ זה או אחר (עדיין אין במזרע פר הרבעה); ההקפדה על ניקיון הפרות (מקדפים אותן מקרציות) ועל נקיון הרפת (הדיזנפקציה המתבקשת);⁹⁸ וכן ההמלטה, הטיפול בעגלות, היציאה למרעה, אבל יותר מכול – על "הרפת החולה" להבדיל מ"הרפת הבריאה" (במזרע בודדו כל פרה שהראתה סימני חולי⁹⁹), בדיקות השומן והדם (נשלחו כל 6-8 שבועות למעבדות בתל אביב), הפיקוח של משרד הבריאות המנדטורי בנצרת, כאשר כל זאת נרשם בספר הרפת.

הדיווח היומני של דורה אודות הרפת, לא נמנע מלספר על הוויכוחים והמתחים בין העובדים-הרפתנים, וביניהם – אלה שלא הסכימו עמה, עלבו בה ולא העריכו את ידענותה ומסירותה. כך שבפגיעותה כי רבה, היא מרבה להיאחז

לברר לעצמי מה הם השינויים האפשריים בענף זה אצלנו", טובה שופמן, "מפי רפתנית", הערה (91), שם, עמ' 252.

95. א' לוי, הערה (88), שם, עמ' 70; כאן כדאי לציין כי קצב הרחבת הרפת במזרע היה מהיר, ובפברואר 1934 נמנו 76 פרות, כאשר מספרן יורד ועולה בהתאם למחלות הבקר וההמלטות.

96. על מצוקת העובדים בענף הרפתנות הירכו לדון בישיבות במזרע, וכן בפגישות של משקי 'השומר הצעיר' (ראו שריד, 1934). מצד אחד ביקשו המשקים להגדיל את הענף, אבל מצד שני נתקלו בסירוב של חברים להתחייב לעבודת הרפת למשך שנים. ההסבר היה: "למצב זה – גורמים ארגוניים ופסיכולוגיים... בעיקר מכריעים כאן תנאי העבודה הקשים, יותר נכון, הלא נורמליים, שקשורים בעבודת לילה ובעבודה בהפסקות". עם זאת היו חברות שהעריפו לעבוד ברפת על פני עבודה בשירותים. לפי א' כפכפי, "פגישת משקי השומר הצעיר בשריד, 11.8.34", ביולטין 105, 28.8.34, ארכיון הקיבוץ הארצי (להלן אק"א).

97. דורה ציינה לא פעם כי אחרי הופעה, חגיגה או אסיפת חברים שהסתיימו מאוחר בלילה, לא הלכה לישון כיוון שהיה עליה לקום לחליבת לילה: "כעת 2 בלילה... עוד מעט אתלבש ואלך לעבוד ברפת. לא כדאי ללכת לישון, בין כה וכה לא אצליח להירדם" (יומן: 1 באפריל 35); בדגניה א' עברו הרפתניות מ-7.00 עד 12.30 בצהריים; מ-16.00 עד 19.00 בערב; ומחצות עד 4.00 לפנות בוקר. חלבו שלוש פעמים ביממה – חליבה ידנית. ס' סיני, הערה (88), שם, עמ' 60.

98. ההקפדה על הניקיון ברפת היתה ערובה למניעת מחלות ומגפות, כמו דלקת העטינים, קדחת הקרציות, מחלת הרחם, ודאו גם: א' לוי, "בריאות העדרים", הערה (88), שם, עמ' 145-155.

99. מסיפור הרפת בדגניה א' (על פי מרים כרץ), וכן מסיפור הרפת בעין חרוד (על פי טובה שופמן), ניתן להבין שבשנות השלושים לא הותקנה רפת נפרדת לפרות בריאות וחולות, כפי שהיתה במזרע. ראו הערות (90, 91).

מאמר
עמ' 406

בכל פירור של העו למשל, ניתן לקרוא לשלב בה את הפרה ידע מקיף כזה; או שעמד על כך כי בב סומך על דעתה; וכן בקיבוצים), ודורה נ בהם נעדרה מהקיבו לא הסתדרו בלעדיו בהצגת סיפור הרפו אותה מודרנית, ומז שלי, ואני אוהבת א מ-1935 התחילה ברפת, כמו נושקה ברפתנים שאינם מג זו לעבוד כראוי, הנ מסרו לה ארבע פרו ממש לחלוב". במי של נשים לעבודות כמו אצל מרים ברי זאת כאם-מייסדת בעקבותיה ולהפעי

100. ייתכן שהאנטגו אישה לטריטור היסודות הראה והטיפול". כלו את 'תורת הרי בהולנד. ראו ה קיבוץ מזרע, יונ 101. ביקור הוטריו קשה ממזרע... ופטמה. כמה נ (34); "יש עוד הייתי חסרה ל 102. "יום שיש ואנ עבדתי קשה י (שם: 14 בפב טוב, ואין מי

בכל פירור של הערכה ועידוד, וממהרת לציין ולפרט.¹⁰⁰ ביומן של 1934, למשל, ניתן לקרוא על ושריגר שווייצרי (בא ללמוד את הרפת במזרע במגמה לשלב בה את הפרה השווייצרית), שהחמיא לה ולמקצועיותה, והתעניין מנין לה ידע מקיף כזה; או ראש מחלקת ההדרכה לגידול בקר, יעקב כבשנה (עצמון), שעמד על כך כי בבואו למזרע לבדוק את הרפת, על דורה להיות נוכחת כי הוא סומך על דעתה; וכן על משלוח הפרים מהולנד (שהורד בנמל חיפה לחלוקה בקיבוצים), ודורה נשלחה לקבלו (ולא כל רפתן אחר ממזרע); וכמובן, על ימים בהם נעדרה מהקיבוץ ועובדי הרפת שלחו אחריה לשאול בעניינים דחופים, כי לא הסתדרו בלעדיה.¹⁰¹ לפיכך לא במקרה פתחה דורה את יומנה (ינואר 1933) בהצגת סיפור הרפת כסיפור חייה שלה: "התחלנו להקים את הרפת ולעשות אותה מודרנית, ומאז היא התפתחה עד הלום. אני מרגישה שהרפת היא ממש שלי, ואני אוהבת את העבודה".

מ-1935 התחילה דורה לאזכר ביומנה גם שמות של נשים שהחלו לעבוד ברפת, כמו נושקה, פאני, רחל המר ועוד. לגבי אביגיל מהנוער היא גוערת ברפתנים שאינם מגלים סבלנות מקצועית, ובעוד היא טורחת ומכשירה קתלמדת זו לעבוד כראוי, הם כבר שולחים אותה לחליבה: "היא עוד לא יודעת כלום והם מסרו לה ארבע פרות. זה לא טוב בשביל העיניים... רק היום לימדתיא איך צריך ממש לחלוב". במילים אחרות, דורה שימשה מורה ומדריכה בהקמת דורה-משך של נשים לעבודות הרפת, אם כרפתניות ואם כמחליפות ועוזרות.¹⁰² אמנם, שלא כמו אצל מרים ברץ, הרפת במזרע לא הפכה ל"מונופול של עבודת נשים", עם זאת כאם-מייסדת של הענף, הדריכה דורה ועודדה נשים צעירות ללכת בעקבותיה ולהפעיל את הרפת גם כרפת נשית. ואכן, בעוד הרפתנים הגברים

100. ייתכן שהאנטגוניזם שגילו הרפתנים כלפי דורה לא היה רק על רקע של חדירת אישה לטריטוריה של גברים, אלא גם על רקע של פערי ידע מקצועי ("כאשר הונחו היסודות הראשונים לרפת - חברי הקיבוץ לא ידעו כלום על תורת ההזנה והטיפול"). כלומר, הרפתנים הגברתנים חשו מאוימים ואולי אף נחותים - לשמוע את "תורת הרפת" דווקא מפי אישה, ועוד ידענית ובקיאא לאחר ההשתלמות בהולנד. ראו הציטוט: יוסיו שמש (זונה), "סקירה על הרפת (בקווים כלליים)", עלון קיבוץ מזרע, יוני 1937.

101. ביקור הוטרנר: 3 במאי 34; כבשניה (עצמון): 11 ביוני 34; "היום באה ידיעה קשה ממזרע... 36 פרות חולות... שתיים מתו... הפרות הטובות ביותר... עדנה ופטמה. כמה שאני קשורה... לרפת. אין לי שקט פה ואין לי מנוחה" (יומן: 5 ביוני 34); "יש עוד פרה גוססת, מכטינגר אמר שהרפתנים מוסרים לי שלום ושכאמת הייתי חסרה להם במצב הקשה שהיה" (שם: 6 ביוני כ"ל).

102. "יום שישי ואני עבדתי בערב ברפת להחליף את נושקה" (יומן: 31 במאי 35); "היום עבדתי קשה יחד עם פני. היתה המלטה והיינו צריכות לתת הרבה עזרה לפרה" (שם: 14 בפברואר 36). "אין ברירה - שרה חולה ופני חלחה ורחל לא מרגישה טוב, ואין מי שיחליף ברפת חוץ ממני" (שם: 21 במרץ כ"ל).

הרצבה הרפת-של-מזרע בין קורת על ידי מחלקת ההדרכה

על העבודה המפרכת ברפת,⁹⁶ וזת להרביע פרות בקיבוץ זה או לניקיון הפרות (מקדצפים אותן קשת);⁹⁸ וכן ההמלטה, הטיפול על "הרפת החולה" להבדיל וראתה סימני חולי⁹⁹, בדיקות בתל אביב, הפיקוח של משרד

בספר הרפת. נמנע מלספר על הוויכוחים וזו שלא הסכימו עמה, עלבו בה וזה כי רבה, היא מרבה להיאחז

זו אצלנו, טובה שופמן, מפי

כי קצב הרחבת הרפת במזרע היה ספן יורד ועולה בהתאם למחלות

בישיבות במזרע, וכן בפגישות של אחד ביקשו המשקים להגדיל את ם להתחייב לעבודת הרפת למשך ים ופסיכולוגיים... בעיקר מכריעים יומליים, שקשורים בעבודת לילה ידפו לעבוד ברפת על פני עבודה 'הצעיר בשורד, 11.8.34', ביולטין ק"א).

'אסיפת חברים שהסתיימו מאוחר ו לחליבת לילה: "כעת 2 בלילה... ללכת לישון, בין כה וכה לא אצליח בדו הרפתניות מ-7.00 עד 12.30 נד 4.00 לפנות בוקר. חלבו שלוש (88), שם, עמ' 60.

יעת מחלות ומגפות, כמו דלקת גם: א' לוי, "בריאות העדרים",

ן מסיפור הרפת בעין חרוד (על פי לא הותקנה רפת נפרדת לפרות ת (90, 91).

דאגו רק לעזרה מיידית של ידיים עובדות, יהיו אשר יהיו, דאגה דורה גם לאיכות עבודתן של המתלמדות, לרבות מיומנותן והתמקצעותן.
מאידך, כשהיו דנים במזרע באי ההצלחה לגייס כוח אדם לרפת, בשל אי היכולת להתמיד בעבודה מתישה זו (שנתיים-שלוש שנים),¹⁰³ היו ממשיכים לדון גם בשאלה אם יש להעניק לדורה קביעות. דורה לא קיבלה קביעות בענף הרפת, אך המשיכה לעבוד ללא קביעות במשך שתיים-עשרה שנה.¹⁰⁴

2. ב'קליניקה'

"כולם רצו שאהיה חובשת, כי תמיד רציתי להיות רופאה צעירה ולעזור לכולם". ובמקום אחר: "אמרו לי... את נכנסת לרפת. אבל לא היתה לנו חובשת. אז הייתי גם חובשת". היותה רפתנית וחובשת בעת ובעונה אחת – הפך עם השנים לתפקיד אחד, אם כי דמותה הקיבוצית נתקבעה בזיכרון הרבים בדמות החובשת.¹⁰⁵ ואכן כחובשת נכנסה ויצאה בין חדרי המגורים, מגישה עזרה ראשונה לחולים וקודחים (פגועי תאונות עבודה, הכשות וזיהומים), סועדת תברות בהריון ומטפלת בהורים זקנים.¹⁰⁶ כמו כן היתה אורחת קבועה בבית הילדים, שם הירבו להיפצע, לחלות בהרעלות וקלקולי קיבה, שלא לדבר על מחלות ילדים מצויות, וכן מגפות הדורשות בידוד (כמו הטיפוס שחזר לא פעם). אלא שדורה לא רק חבשה וריפאה, אלא גם ניהלה את המרפאה ('קליניקה')

103. בדיון אודות הרפת במזרע (נובמבר 1935) ניתן להבין כי קשה היה מאוד לחברים להתמיד בעבודה בענף זה: "החבר הנכנס [לרפת] מוצא בתחילה עניין רב אבל... אחרי שנתיים שלוש קשה להמשיך". "שיחת מזרע", 4.11.35, אמ"ז.

104. לפי א' כפכפי, בדיון על קביעת אנשים לרפת, אמר שמשון ש"דורה לא באה בחשבון בקביעות לענף". חבר אחר, יאיר, הודיע כי דורה "פנתה בדרישה לסדר אותה באופן קבוע, והציע אותה בין העובדים ברפת". "שיחת מזרע", 2.11.35, אמ"ז. הדיון נמשך יומיים לאחר מכן, ודורה שוב אוזכרה ללא החלטה; שנה לאחר מכן כותבת דורה: "בערב היתה שיחה לקביעת אנשים לענפים ושוב הוציאו אותי מהרפת והכניסו אותי להחליף את לושקה" (יומן: 19 בספטמבר 1936).

105. דורה היתה אחת מוסמכת, ובעלת ידע מקצועי יותר מהגדרש מחובשת (שהיתה בעל הכשרה אלמנטרית של הגשת עזרה ראשונה וטיפול). אלא שדורה הלכה בעקבות המינוח המקובל בקיבוץ, והציגה עצמה כ'חובשת'. הבהרת מינות זו מוסברת על ידי כשנסעה ברכבת לחיפה, ובחדרה העלו חלוץ קודח וביקשו עזרה. היא הציעה עצמה כ'חובשת' ולשאלה: האם היא מיומנת לכך, היא הסבירה ש'חובשת' זה 'כמו אחות' (יומן: 21 בנובמבר 1934).

106. במאמר-הספד לדורה, כתבה רות ירון, ש"דורה היתה 'החובשת' בקיבוץ". אלא שלפיה, דורה לא רק טיפלה בחולים אלא היתה "מביאה אוכל", "מסדרת חדרים", "יושבת ליד החולה בבית ובבית החולים". ר' ירון, "חברתנו דורה איננה", עמ' 1, אמ"ז; פעילות זו של חובשת נקראה "טיפול חולים", כלומר, אם החולה לא היה מצוי במרפאה בחדר בידוד (איזולציה) אלא בביתו, היתה החובשת סועדת אותו בבית, לרבות האכלתו וניקיונו (לפי יוספה פכר, אמ"ז).

אחרי
הוא

בפיה), שם סייעה ל
תרופות ומכשירים ר
"הגיעה לושקה (28)
הגיעו האחיות [סבי
הן היו לעזר רב, כי
היתה כמרקחה (35)
בשנים אלה (934)
חולים בירושלים וב
עצמה, כאישה עצמ
המזכירות או אסיפו
הקיבוץ הוא המסג
הלאה (29 במאי 34
מוגבל), היה מעיקו
בקשר שלה עם הקי
בדר, בשל היעדרו
ומנוחת גם בבית ו
בלבטים ובחיפושיו
זה החל כבר בשנ
אל נסרא (1927), ו'
– ביקשה לגדול ו
כאמור, חברי צריפי
שהיתה מוזהה עם

107. "תולדות", הע
בראשית אוקטו
בקיבוץ בהלה.
זו דיזנטריה או
108. דורה התלבטו
וכיצד לשמור
לחבר" (עלון מ
להינתק מהאוו
"לברוח... לזמ
בכוחות כפולי
109. דיון מפורט יו
יפה ברלוביץ,
110. תזקקה זו מצא
כה התגוררו ו
בדרך הקבוצה
באדמה נבנה ו

אמ"ר
אמ"ר

בפיה), שם סייעה לרופא (שהגיע מעפולה), ארגנה את המערכת הרפואית של תרופות ומכשירים רפואיים אלמנטריים, וכן העמידה והכשירה חובשות-עוזרות: "הגיעה לושקה (1928) ורצתה להיות חובשת... התחילה לעבוד איתי". "אחר כך הגיעו האחיות [סבינה ורחל]... והכשרתי אותן שיעזרו לי בטיפול חולים". ואכן הן היו לעוזר רב, כי זמן קצר לאחר מכן, שוב פרצה מחלת הטיפוס, והמרפאה היתה כמרקחה (1935).¹⁰⁷

בשנים אלה (1934-1935), שימשה דורה, בפרקי זמן שונים, גם אחות בבתי חולים בירושלים ובתל אביב, כשחפקיד זה מעצים את כוחה ואת דימויה בעיני עצמה, כאישה עצמאית ומשוערת מכל תלות.¹⁰⁸ כזכור, יום אחד, ללא הסכמת המזכירות או אסיפת החברים, לקחה לה דורה 'פסק זמן' לברר בינה לבינה אם הקיבוץ הוא המסגרת המתאימה לחיות את חייה, וכיצד להמשיכם ולמשמעם הלאה (29 במאי 1934). הרצון לצאת מהקיבוץ ולעמוד ברשות עצמה (ולו לזמן מוגבל), היה מעיקר פועל יוצא של משבר עמוק בקשר שלה עם בדר כמו גם בקשר שלה עם הקיבוץ.¹⁰⁹ כפי שקראנו ביומן, דורה חשה זנוחה ונגטשת על ידי בדר, בשל היעדרויותיה הארוכות לרגל עיסוקיה הציבוריים; אבל דורה חשה זרה ומנוכרת גם בבית הקיבוצי שלה, בשל הסערות והטלטולים אליהם נקלעה מזרע בלבטים ובחיפושים לגיבוש חברה קיבוצית חדשה והומוגנית משלה.

זה החל כבר בשנים הראשונות, כאשר קבוצת 'מרקנהוף' עזבה את אדמות רובע אל נסרא (1927), וקבוצת 'צריפין-מזרע', שקיבלה את החזקה הבלעדית עליהן¹¹⁰ – ביקשה לגדול ולהתרחב על ידי צירוף גרעיני הכשרה שחיכו להתיישבותם. כאמור, חברי 'צריפין-מזרע' גמנו על הזרם האידיאולוגי של תנועת 'הפועל הצעיר' שהיתה מזוהה עם הסוציאליזם הציוני המתון, ואילו המוסדות המיישבים הציעו

ער יהיו, דאגה דורה גם לאיכות יצעותן.

י"ס כוח אדם לרפת, בשל אי ששנים,¹⁰³ היו ממשכים לדון לא קיבלה קביעות בענף הרפת, שרה שנה.¹⁰⁴

רופאה צעירה ולעזור לכולם". לא היתה לנו חובשת. אז הייתי נונה אחת – הפך עם השנים נבעה בזיכרון הרבים בדמות חרדי המגורים, מגישה עזרה יה, הכשות זיהומים), סועדת כן היתה אורחת קבועה בבית וקלקולי קיבה, שלא לדבר על (כמו הטיפוס שחזר לא פעם). יהלה את המרפאה ('קליניקה')

להבין כי קשה היה מאוד לחברים שת מוצא בתחילה עניין רב אבל מורע", 4.11.35, אמ"ר.

אמר שמשון ש"דורה לא באה יע כי דורה "פנתה בדרישה לסדר ברפת". "שיחת מורע", 2.11.35, אמ"ר. אזכרה ללא החלטה; שנה לאחר אנשים לענפים ושוב הוציאו אותי אן: 19 בספטמבר 1936).

י יותר מהנדרש מחובשת (שהיתה זונה וטיפול). אלא שדורה הלכה נמה כ'חובשת'. הבהרת מינוח זו יה העלו חלץ קודח וביקשו עזרה. היא מיומנת לכך, היא הסבירה (1934).

ה היתה 'החובשת' בקיבוץ. אלא "מביאה אוכל", "מסדרת תנאים", דן, "חברתנו דורה איננה", עמ' 1, וליס", כלומר, אם החולה לא היה ביות, היתה החובשת סועדת אותו "אמ"ר).

107. "תולדות", הערה (9), שם, עמ' 4; "יתכן שדורה מתייחסת כאן למחלה שפרצה בראשית אוקטובר 35: "כל הלילה לא ישנתי... הילדים חולים כנראה בטיפוס... יש בקיבוץ בהלה. גם אנצ'קה חלתה ואת טוני לוקחים מחר לבית החולים הממשלתי. זו דיזנטריה או טיפוס – עוד לא ידוע" (יומן: 2 באוקטובר 1935).

108. דורה התלבטה בשאלת שתיקת האינדיווידואל בקהילה הקולקטיבית-הקיבוצית, וכיצד לשמור על רענונותו והתחדשותו האישית. במאמר כשם "בעיית החופש לחבר" (עלון מזרע, אפריל 1934), היא חייבה "חופש זמני" לכל חבר וחברה, כדי להינתק מהאוטומטיזם של השגור, הידוע והרוטיני, או כפי שהיא מתבטאת שם: "לברוח... לזמן מה... וללמוד לדעת את המשבר הפנימי ולשוב בחזרה, ואולי גם בכוחות כפולים".

109. דין מפורט יותר באקט המרד של דורה בדר – בבעלה ובקיבוץ, ראו המאמר הבא: יפה ברלוביץ, "ציפור פצועה": דורה בדר בראי יומנה".

110. חזקה זו מצאה את ביטוייה, כאשר מזרע קיבלה אישור לכנות את הבית הראשון. עד כה התגוררו בצריפים, כיוון שהמוסדות המיישבים, לפי איש שלום "לא האמינו בדרך הקבוצה". רק אחרי תקופת "מבחן" של למעלה משלוש שנים של היאחוות באדמה נבנה האמון אצל המוסדות. מ' איש שלום, הערה (79), שם, עמ' 450-489.

לאיחוד עימם – דווקא את גרעיני 'השומר הצעיר', שהיוו זרם סוציאליסטי רדיקלי יותר (ביניהם חברים בעלי דעות פרורקומוניסטיות). פרופ' אלי צור, חוקר תנועת 'השומר הצעיר' בגליציה, טוען שהניסיון לאחד קבוצות מזרמים רעיוניים שונים (ואף מנוגדים) להתיישבות אחת, היה פתרון מצוי באותן שנים, כיוון שהקרקעות היו בצמצום ואילו הקבוצות המועמדות להתיישבות רק הלכו ורבו. יתרה מזו, כשהחליטו קבוצות מזרמים רעיוניים שונים על חיים קיבוציים משותפים, נמנו וגמרו על תופש חשיבה אידיאולוגי לכל חבר, ללא כל התערבות או כפייה של מחנה אחד על השני (וראו, לפיו, קיבוצים כמו גן שמואל או בית זרע).¹¹¹

גרעיני 'השומר הצעיר' שהיו מועמדים להצטרף למזרע, היו מחנות ההכשרה 'נדבורנה' שעלו במסגרת קיבוץ עלייה ב' מגליציה, והתגוררו באותה תקופה באכזבת הקיבוצים' בנס ציונה (להלן 'אנשי נס ציונה'). מנחם בדר נשא ונתן עם פעיליהם (ובראשם מרדכי אורנשטיין [אורן]¹¹²), ולאחר מאורעות 1929 אף הגיעה למזרע קבוצה ראשונה מהם – לעזור בקציר ולהכיר מקרוב. עם אביב 1930 חזרה הקבוצה מנס ציונה למזרע לישיבת קבע. שיחת ההיכרות בין חברי צריפין-מזרע לחברי 'נס ציונה' התנהלה לפי מנחם שפירא ברוח טובה, וביטאה את "הרצון העז" לחיים של יחד.¹¹³ אבל הסתבר שחברי 'צריפין-מזרע' לא היו שלמים עם בחירתם זו. לפי ההסכם, הצטרפותם של אנשי 'נס ציונה' לקיבוץ, היתה אמורה להתנהל בשלבים (כל פרק זמן קבוצה נוספת), כדי להכשיר את הלבבות בהדרגה; אך קבלת הפנים שערכו להם חברי מזרע, היתה תמיד קרירה ומסויגת, והחשד כי אנשי 'נס ציונה' גוועים בקומוניזם ליווה אותם בכל מעשיהם.¹¹⁴ הוויכוחים נמשכו גם בחורף 1933, כשעמדה להגיע קבוצה נוספת.

111. תודתי לפרופ' אלי צור על דבריו ועל הדרכתו (שיחה, 17 באוגוסט 2010); וכן ראו אלי צור, "הרקע ההיסטורי: תנועת הנוער בין המציאות בפולין ובין הקיבוץ הארצי בארץ ישראל", לפי בוא האפלה, השומר הצעיר בפולין ובגליציה, 1930-1940, שדה בוקר, 2006, עמ' 15-37.

112. פעיל רדיקלי, שב-1951 בדרכו מברלין ארצה (ייצג את מפ"ם בוועידת הפרוציה העולמית של האיגודים המקצועיים), עבר דרך פראג, ונעצר שם בהאשמה של תמיכה באימפריאליזם, ובהיותו סוכן ציוני. במשפט ראווה נשפט ל-15 שנות מאסר, אך שוחרר במאי 1956. מאסרו ומשפטו גרמו לזעזוע בשמאל הישראלי. ראו, מ' אורן, רשימות אסיר פראג, מרחביה, 1958.

113. כן מדווח שפירא, כי בשיחה ראשונה זו, נבחרו כבר הוועדות ממזכירות ועד ועדת שיפור, קבעו חוקה, והכול ללא ויכוחים. חתום בשם: מנחם ש', "עם הופעת אנשי 'נדבורנה' במזרע", אמ"ז, מנהלי 94 (3).

114. עדותה של הלה וינבל: "הייתי שלוש שנים בנס-ציונה. ככלל לא רציתי לבוא למזרע. רציתי לעשות קיבוץ מהפכני בעיר ולעשות מלחמת מעמדות לטובת הפועלים. לא היינו שלמים להגיע לקיבוץ קיים". אמ"ז תיעוד 12(1); באשר לחשדם של מייסדי מזרע לגבי נטיותיהם השמאליות של אנשי נס ציונה, מעידה אחת החברות: "כשהגענו [למזרע] חשבו [הוויכוחים] שיהיה שיש בינינו קומוניסטים... היו מאוינים לשיחות שלנו". דברי דבורה מעיין, אמ"ז, תיעוד בעל פה 12(1).

חברי מזרע שחשכו היו להבשהי בשפל הווספת אדם והחיוכים, המגעתן של הקנ יש לזכור כי גורל היהודים להתיישוביות ו שפעל אז כשל 'משמר' שנתפ (1936).¹¹⁸ התו 'הפועל הצעיר' המייסדים, ובינ (בנס).¹¹⁹ יוצא אפוא,

115. ב-1933 מ לקבל את הארצי ש צירופם. אי היא בכל ו 116. "שוב הית המזכירות ציונה, כמו 117. עד יולי 12 לקיבוצים הכוללת ש של גרעיני לוי דרור, י 168, 177- 118. "סידור אר שולח מסנ (מפלגה יד הזמן. כי ו 119. בשנים אלו דורה עלתו אם כי דורו לדון בנוש מדווחת ע

אנא
אל

חברי מזרע שוב הסתייגו (ובניהם דורה),¹¹⁵ אבל גם אלה מחברי 'נס ציונה' שכבר היו לחברים במקום, חתו אם יש להמשיך לאישי את מזרע באנשיהם: שהרי בשפל הכלכלי בו נתון היה הקיבוץ דאז, ובחוסר העבודה המשווע, כל תוספת אדם רק הכבידה על מערכת היחסים השבירה.¹¹⁶ חרף הוויכוחים והחיכוכים, המשיכו מנחם בדר מחד ומרדכי אורנשטיין מאידך, לעודד את הגעתן של הקבוצות מ'נס ציונה'.¹¹⁷

יש לזכור כי שנים אלה הן שנות התבססותו של היטלר בשלטון, והאיום על גורל היהודים בגרמניה עורר גופים יהודיים ממרכז אירופה, לשלוח כספים להתיישבויות ולמפעלים בארץ במגמה להכין להם מקום מקלט. אורנשטיין שפעל אז כשליח בגרמניה, ארגן שם צעירים חברי 'השומר הצעיר' (גרעין 'משמר' שנתפס גם הוא כשמאל רדיקלי) ושלח אותם כתגבורת למזרע (1936).¹¹⁸ התרחבותו של המחנה השומרי במזרע, בעוד מחנה המייסדים (אנשי 'הפועל הצעיר') נשאר במיעוט, גררה אחריה עויבה הולכת וגוברת מבין החברים המייסדים, ובניהם מידידיה הקרובים של דורה ואף בני משפחה (אחותה, גיסה ובנם).¹¹⁹

יוצא אפוא, שעם המשבר ההוגי ועם המשבר הקיבוצי ("יש כאן הרבה אנשים

115. ב-1933 מנו חברי מזרע 68 בוגרים, 27 ילדים וזוג הורים זקנים; דורה התנגדה לקבל את אנשי 'נס ציונה', ובשיחה שלה עם חברי 'הוועד הפועל' של 'הקיבוץ הארצי' שאלה: האם כמתנגדת היא יכולה להשתתף בשיבה המכרעת לגבי צירופם. אלה דחו אותה בטענה שזו ישיבה סגורה, ודורה הבינה מכך שהמגמה היא בכל זאת לקבלם (יומן: 25 במרץ 1933).

116. "שוב היתה שיחה קשה וצעקו כל הזמן אחד על השני, והיו בירורים בעניין המזכירות ו'נס ציונה' (שם: 14 במרץ כ"ל). "כאו לרון יחד איתנו על ענייני נס ציונה. כמו תמיד דיברו הרבה בעד ונגד" (שם: 25 במרץ כ"ל).

117. עד יולי 1932 התקבלו 66 מהם, ביניהם אורנשטיין, חלקם נשארו וחלקם עזבו לקיבוצים אחרים. הוויכוחים נמשכו גם בשנתיים הבאות. על כל פנים, הרשימה הכוללת של כל חברי 'נדבורנה' במזרע, מנתה כ-150 איש; על חיפושיהם ולבטיהם של גרעיני 'השומר הצעיר' בארץ לרבנות השלמת קיבוצים, ראו: ספר השומר הצעיר, לוי דרור, ישראל רוזנווויג (עורכים), תל אביב, 1956, עמ' 81-95, 115-136, 139-168, 177-178.

118. "סידרו אתמול ערב אנטי פשיסטי עם הגרעין הגרמני. הם סוציאליסטים, אבל שולה מספרת לכולם שאולי לא כולם יהודים ושהם קרובים כנראה לפ.ק.פ. (מפלגה יהודית קומוניסטית בפלשתינה). אבל אולי הם עוד ישתנו אצלנו במשך הזמן. כי הם באו לתנועתנו, וגם ארצה, באין ברירה" (יומן: 2 באוגוסט 1936).

119. בשנים אלה מזרע בדר את הוריו ואחיו לעלות לארץ מגרמניה (1934), ואמה של דורה עלתה מפולין קודם לכן (1933). הורים אלה לא מצאו את מקומם בקיבוץ, אם כי דורה ציפתה שאמה הסוציאליסטית תתיה עמם. בשנים אלה הירבו החברים לרון בנושא של קליטת הורים בקיבוץ, או כסיוע להם בקליטתם בארץ, ודורה אף מרווחת על דיונים אלה בימן.

היוו זרם סוציאליסטי רדיקלי פרוץ' אלי צור, חוקר תנועת צות מזרעים רעיוניים שונים אותן שנים, כיוון שהקרקעות ז רק הלקו ורכו. יתרה מזו, הם קיבוציים משותפים, נמנו כל התערבות או כפייה של שמואל או בית זרע).¹¹¹

למזרע, היו מחוות ההכשרה ה, והתגוררו באותה תקופה ז). מנחם בדר נשא ונתן עם ולאחר מאורעות 1929 אף יר ולהכיר מקרוב. עם אביב ע. שיחת ההיכרות בין חברי שפירא ברוח טובה, וכיטאה וחברי 'צריפין-מזרע' לא היו ול אנשי 'נס ציונה' לקיבוץ, זה נוספת), כדי להכשיר את די מזרע, היתה תמיד קרירה קומוניזם ליונה אותם בכל ועמדה להגיע קבוצה נוספת.

ה, 17 באוגוסט 2010); וכן ראו אות בפולין ובין הקיבוץ הארצי "ן ובגליציה, 1930-1940, שדה

נ את מפ"ם בוועידת הפדרציה ראג, ונעצר שם בהאשמה של ופט ראווה נשפט ל-15 שנות רמו לזעזוע בשמאל הישראלי.

" הוועדות ממזכירות ועד ועדת ע: מנחם ש', "עם הופעת אנשי

ה. בכלל לא רציתי לבוא למזרע. מעמדות לטובת הפועלים. לא (1); כאשר לחשרם של מייסדי ציונה, מעידה אותה התכרות: ינינו קומוניסטים... היו מאזינים על פה 12(1).

3. בשליחות

השנים 1934-1937 מ"ו והתנועה. אמנם בדר הוא פעיל במוקדי שלי היהודית);¹²⁴ אבל בחו בכל זאת לקשור את נחשפו לפתע כישוריד השליחות הראשונה תקופה בחברה בריטי (יוני 1934). כשהתאזר החברה למשפחה, וזו לקבלה ב"אמתלאות" בכל זאת נסעה, הגיע נסיעתו של ישקה מוט ויכולתה להסתדר במי ביצועה של שליחו משימות נוספות שהי ולתנועה. כך שחודשי למשימה סודית, שאף חבר מורע המכונה בשדות מורע (קין) במקום, וה"חבר" ברו הבדואי, הוחלט להבו נולד ל"חבר" בן, ולא דורה לפגוש אותו בו שרתוק שביקר שם,²⁷

124. ראו בהמשך פני וביועד ההצלה' 125. טריפולי, עיר-נמל שלטון צרפתי, וכ סורית. גם דורה סורית בנסיעתה 126. ביומן מצינת דור (בהסתמכה על מ' בדר. "אמ"י). 127. משה שרתוק (שר) 1948, ראש המר היישוב היהודי ב

זרים, פנים שלא מכירים, גם גרעין וגם גרמנים, וכל המצב הזה די מזופח"¹²⁰ כשהיא מסוכסכת ומבודדת בין חברים שלא הכירה, ולא היססו להחציף פנים נגדה (כדבריה) - החליטה דורה לממש את הפוטנציאל המקצועי שלה ולאפשר לה את החופש הנכסף - להיות עם עצמה.¹²¹ ואכן במשך שתי תקופות מימשה דורה פוטנציאל זה: בתקופה הראשונה, בה עזבה את הקיבוץ (מאי-ספטמבר 1934), טיפלה כאחות פרטית בחולים שהחלימו אחרי ניתוח ב'הדסה' בתל אביב, כשהרופאים והאחיות מחמיאים לה על מיומנותה, ואף מציעים לה להמשיך לעבוד איתם.¹²² בתקופה השנייה (יוני-יולי 1935), עברה אימה ניתוח עין מורכב (אצל ד"ר טיכו ב'הדסה' בירושלים), ודורה, שהיתה חסרה כל מקור מימון לכיסוי ההוצאות עבור הטיפולים, העמידה את שירותיה כאחות-לילה, ובשכרה זה תחזקה כלכלית את שתייהן. כאשר חזרה לקיבוץ, התלוצצו "החברה" והציגוה כבעלת "דיפלומה" לעבוד בבתי חולים.¹²³

כך שאם נבקש לייחד את דיוקנה של דורה כחובשת, נציג אותה בדמות המטפלת האולטימטיבית המגישה עזרה רפואית לכל חי - אדם ובהמה, צעיר ומבוגר, שהרי פעילותה הטיפולית לא ידעה אבחנה בין מושאי עזרתה, וכל המרדף ביומנה מוצא את סידורי העבודה שלה בקיבוץ, נעים יום-יום בין הרפת לקליניקה ובין הקליניקה לרפת, כששתי טריטוריות "מרפאות" אלה - היו בחייה לישות אחת.

120. יומן: 8 בספטמבר 1934.

121. לפי א' כפכפי: חיים בלאט, אחד הוותיקים ומפא"ניק, ביקש חופשה מהקיבוץ שכן חש שלא בנוח עם הרוב המכריע של אנשי "נס-ציונה". טושק [אברהם אמרנט מ'נס ציונה] דיבר על ליכס של הוותיקים שלא יעזבו וסבר שמזרע תיהרס אם יימשך התהליך של עזיבת הוותיקים. אורנשטיין, שנחפס כאחראי לכפיית הפלוגה מנס-ציונה על ותיקי מזרע, טען שהגורם האמיתי לעזיבה הוא שהוותיקים חשים "ייאוש ואכזבה" מהחיים הקיבוציים, ומבקשים לנצל את המצב הכלכלי בחוץ. שיחת מזרע, אמ"י, 10.6.33. מאידך גיסא, היו ותיקים שהאשימו את אורנשטיין בפוליטיזציה שהוא משליט כדי לשכנע את המייסדים לקבל את דעותיו, ובשיטות לא ראיות ("להשפיל את ערכו של המתנגד... ואת לא הדרך בקיבוץ"). בסיום השיחה קיבל בלאט חופש לשלושה חדשים, אך המשכר לא הסתיים. "שיחת מזרע", 23.6.33, אמ"י.

122. הטיפול היה בחבר קיבוץ שעבר ניתוח אולקוס מסוכן, והתשלום שניתן לה היה כמו לאחות עצמאית (ללא קשר לשיוכה לתנועה הקיבוצית). דורה קיבלה אישור מקופת חולים כדי לעבוד כאחות בית חולים (יומן: 29 ביוני 1934). כמו כן עבדה מספר שעות בעזרה בחדר האחות (שם: 10 באוגוסט כ"ל).

123. יומן: 27 ביוני 1935; לא פירטנו מקרים בהם ליוותה חברים חולים ממזרע לבתי חולים (ביניהם חולים אנושות), וסעדה אותם שם (ראו מקרה יונה בלאט); או טיפולים בחולים קשים במשפחתה, כמו מינה אחותו של בדר או ישקה אחיה.

3. בשליחות

השנים 1934-1937 מייחדות את פעילותה של דורה גם כשליחה בענייני הקיבוץ והתנועה. אמנם בדר הוא העסקן והשליח במשפחה, ומאמצע שנות השלושים הוא פעיל במוקדי שליחות גורליים דאז (בקשר בין היישוב העברי לבין התפוצה היהודית);¹²⁴ אבל בחודשים בהם החליטה דורה לחיות מחוץ למזרע, ובדר ביקש בכל זאת לקשור את "חופשתה" אל העשייה הקיבוצית, ולהפעילה בנידון, נחשפו לפתע כישוריה המודחקים לנהל ולקדם נושאים ארגוניים וכלכליים.

השליחות הראשונה היתה על ידי המשפחה: אחיה ישקה, שעבד באותה תקופה בחברה בריטית לכימיקלים בטריפולי¹²⁵ חלה ואושפז בבית חולים מקומי (יוני 1934). כשהתאושש מעט ואי אפשר היה להחזיקו עוד בבית החולים, פנתה החברה למשפחה, וזו שלחה את דורה להחזירו הביתה. החברה לא הסכימה לקבלה ב"אמחלאות" שונות, ובדאשן: "אין לתת לבחורה לנסוע לבד". דורה בכל זאת נסעה, הגיעה לבית החולים, שוחחה עם הרופאים והאחיות, וארגנה את נסיעתו של ישקה מטריפולי דרך ביירות לחיפה, כשהכול מתפלאים על תושייתה ויכולתה להסתדר במקום זר בלי שפה ובלי עזרה מאיש.

ביצועה של שליחות זו בצורה כה יעילה ובוטחת, עודד את בדר להטיל עליה משימות נוספות שהיה בהן כדי לסייע בעומס המוטל עליו, וממילא לקיבוץ ולתנועה. כך שחודשים אחדים לאחר מכן היא נשלחה שוב לחוץ לארץ והפעם למשימה סודית, שאף היה בה מן הסיכון.

חבר מזרע המכונה ביומנה "חבר",¹²⁶ היכה בקת רובה בדואי שפלש וקצר בשדות מזרע (קיץ 1933). לרוע המזל נפלטה ירייה מהרובה, הבדואי נהרג במקום, וה"חבר" ברת והסתתר במערה. מחשש המשטרה ונקמת הדם של השבט הבדואי, הוחלט להבריחו לחוץ לארץ, ושם גם עבר ניתוח פלסטי. אחרי הכרחתו נולד ל"חבר" בן, ולאחר שנה ניסה הקיבוץ להחזירו לארץ. בקיץ 1934, נשלחה דורה לפגוש אותו בטריאסט ולארגן את שובו כחשאי. בטריאסט פגשה במשה שרתוק שביקר שם,¹²⁷ וקיבלה את אישורו למבצע, ולאחר מכן – יחד עם שליח

כל המצב הזה די מזופת"¹²⁰), וזה, ולא היססו להחציף פנים נציאל המקצועי שלה ולאפשר בן במשך שתי תקופות מימשה זה את הקיבוץ (מאי-ספטמבר זרי ניתוח ב'הדסה' בתל אביב, וה, ואף מציעים לה להמשיך עברה אימה ניתוח עין מורכב והיתה חסרה כל מקור מימן ירותיה כאחות-לילה, ובשכרה לקיבוץ, התלוצצו "החברה"

123

כחובשת, נציג אותה בדמות לכל חי – אדם ובהמה, צעיר בתנה בין מושאי עזרתה, וכל קיבוץ, נעים יום-יום בין הרפת "מפאות" אלה – היו בחייה

פא"ניק, ביקש חופשה מהקיבוץ נס-ציונה, טושק [אברהם אמרגס א יעזבו וסבר שמזרע תיהרס אם שנתפס כאחראי לכפיית הפלוגה חי לעזיבה הוא שהוותיקים חשים לנצל את המצב הכלכלי בחוץ. ותיקים שהאשימו את אורנשטיין יסדים לקבל את דעותיו, ובשיטות זאת לא הדרך בקיבוץ". בסיום אך המשבר לא הסתיים. "שיחת

מסובך, והתשלום שניתן לה היה זה הקיבוצית). דורה קיבלה אישור מן: 29 ביוני 1934). כמו כן עברה: אוגוסט כנ"ל).

ליוותה חברים חולים ממזרע לבתי שם (ראו מקרה יונה בלאט); או אחותו של בדר או ישקה אחיה.

124. ראו בהמשך פעילותו של בדר בנידון בתקופה של טרום מלחמת העולם השנייה, וב'יועד ההצלה' במלחמה עצמה.

125. טריפולי, עיר-נמל בצפון לבנון. עד שנות הארבעים של המאה שעברה, היתה תחת שלטון צרפתי, וכיוון שלא הוצב גבול חד משמעי בין לבנון לבין סוריה, נחשבה סוריה. גם דורה מציינת כי אחיה עובד בסוריה, ומדווחת על הטרחה לקבל ויזה סורית בנסיעתה אליו (יומן: 21 ביוני 34).

126. ביומן מציינת דורה כי שמו הוא 'יצחק גייגר', ואילו לפי אייל כפכפי – 'יצחק ייגר' (בהסתמכה על מידע בתוך: "בדר כותב מחזות, חכנית תרבות ממזרע לכבוד מנחם בדר". אמ"ן).

127. משה שרתוק (שרת, לימים ראש הממשלה השני של ישראל), שימש בשנים 1933-1948, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, שהיתה משרד החוץ של היישוב היהודי בארץ. "לקסיקון מונחים", אתר כנסת ישראל, 2007.

נוסף מהארץ שהיה בסוד העניינים (שרר), ועם ה"חבר" – ישבו ותכננו את מסלול המילוט הביתה. לפי תכנית זו, דורה היתה אמורה לצאת באונייה מברנדזין, ואילו ה"חבר" – באונייה של עולים מטריאסט, תחת מסווה של "עולה חדש". דורה היטלטלה ברכבות מטריאסט לברנדזין דרך ונציה, פירנצה ורומא, עם סכום כסף מוגבל ("בחורה לבדה בלי כסף בדרכים זו הרגשה לא כל כך טובה"), אך בבואה הביתה לא קיבלה כל איגפורמציה אודות המשך המבצע. רק מאוחר יותר נודע כי ה"חבר" לא חזר כמתוכנן, ודורה חשה שכשלה בתפקידה.¹²⁸

לא כן בדר. הוא מברך על תרשייתה ונעוזה (כמו הד רחוק מימי המהפכה שלה), וכשהיא חוזרת לקיבוץ הוא ממשיך להסתייע בה: כך היא גושאת ונותנת עם משרדי 'הקן הקיימת' בירושלים לגבי תשלומי המשאבה במזרע (אותה קיבלו לקידוחי מים אצלם, יולי 1934); כך היא מעבירה מ'הקיבוץ הארצי' כספים לקיבוץ מגדאל (על חשבון 500 הלירות שבדר שלח עבורם מחוץ לארץ, אוגוסט 1935); וכך היא מסדירה בסוכנות היהודית את ענייני הקיבוץ הדחופים, בעוד בדר נמצא באותה תקופה בגרמניה (ספטמבר 1935).

בקיץ 1936, שוב נשלח בדר לארצות מרכז אירופה (גרמניה, אוסטריה, צ'כיה ויוגוסלביה), במטרה להציל רכוש יהודי ולהעבירו ארצה, וכן לעודד עלייה לארץ בעיקר בקרב בני נוער. כאמור, בשנות השלושים נשלח בדר פעמים רבות ליעדים אלה, בתחילה גייס שם כספים למוסדות בארץ (כמו 'קן היסוד'), אבל משנת 1933 ואילך, כשנחשף לאנטישמיות המוצהרת של היטלר,¹²⁹ החל מזרז את הגופים הכלכליים של הסתדרות העובדים (ושל ההסתדרות הציונית) להיחלץ לעזרת היהודים, כשמישמתו היא להעביר את כספיהם מגרמניה לארץ – אם כתרומות והשקעות, ואם כסחורות ומפעלים.¹³⁰ בנוסיעה זו (אוגוסט 1936), ביקש בדר לצרף אליו את דורה כשליחה, לא רק בשל היותה אשת סוד מהימנה (השתדל שמספר מזערי של שליחים יהיה בסוד העניינים), אלא בשל "הראש

128. לפי היומן של דורה "חבר" חזר ארצה אחרי שנה, אם כי לא התגורר במזרע. וכך היא כותבת (16 במרץ 1936): "הודיעו ש'חבר' מאוד חולה, וצריך מישוהו לבוא ממזרע"; אחרי מספר ימים היא שבה וכותבת כי התאושש ואשתו הניה חזרה מטיפולה בו: "חבר" כבר הבריא. היא (הניה) כל הזמן היתה אצלו וצריכה היתה לשוב הביתה לילד ולעבודה" (19 במרץ, כ"ל).

129. בהיותו בברלין נכתב בדר בשריפת הספרים בכיכר העיר, ובהיותו בקלן ראה בהשפלתם של עורכי הדין היהודים שהובלו שם בעגלות זבל. לפי א' כפכפי, ב"בדר כותב מחזות, ראיונות עם מנחם בדר", אמ"י; על מצבם הלא ברור של יהודי גרמניה לאחר עליית היטלר, כשנציגי בריטניה וארצות הברית קיבלו הסברים מרגיעים משר החוץ הגרמני פון ניראט, ושליחים של ארגונים ציוניים ויהודיים הסתובבו לאסוף ולחשוף מידע, וביניהם בדר, ראו: יואב גלבר, מולדת חדשה, עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם 1933-1948, ירושלים, 1990, עמ' 2-3.

130. כמו: חקמת קרן להתיישבות יהודי גרמניה (1933); ובהמשך: העברת בתי תרומת לטקסטיל (לימים 'את"א') או מוצרי קרמיקה (לימים 'נעמן').

הטוב" שלה "לעסקים".¹ דורה החלה להיערך והמשקיים שהובילו מבצי המרכזי, 'ציר', וכדומה), גורה שליטר, מרכזי שנהג עם עורכי דין ונוטריונים, של סחורות (כמו סוכר, מ' למעלה מארבעה חודשים מצליחה לסדר הכול – זו דצמבר יצאה לדרך. כפי למעלה מחצי שנה. שליחו לניהול יחסי ציבור והסנ ואוסטריה (לרבות הוריהם) אך גם אודות המצב המחנ בהקדם, ולבנות עצמם מ ועבודה.

יחד עם תפקידה אלו והסמיות:¹³¹ לא שאלה פתע ומאסרים שירותיים וסחורות (בשהותו חודשיים אחר עצבותו ההולכת וגוב בדר ודורה חזרו לארץ ההצלה שלו גם אחרי פרר הגיע ליוון וליוגוסלביה, הברערת, ומאריך גיסא טר נוער. מ"1943 – נאלץ לו

131. גורה שליטר ואליעזר: בנמקם כי יש לה ראש

132. דורה גם ערכה רשימה

בגרמניה, כמו מכשירי

133. חלק בלתי נפרד מהפע

שהיו מעוניינים או סו

וכנסים של גופים ציוני

"היום ניהלנו משא ומ

כוח הרשמי שלו אצל

134. "למיני יש הזכרה ראגות,

במקום אחר... כל הזמן

(1936), וכן ראו בנידון:

2014

הטוב" שלה "לעסקים".¹³¹

דורה החלה להיערך לנסיעה ביולי 1936, התוודעה אל הגופים הכלכליים והמשקיים שהובילו מבצע פיננסי זה ('הוועד הפועל של ההסתדרות', 'המשביר המרכזי', 'ניר', וכדומה), וכן את האישים שניצחו על המלאכה (אליעזר הכהן, גורה שליטר, מרדכי שנהבי ואחרים). אך עיקר עבודתה היה הכנת תחזים, פגישות עם עורכי דין ונוטריונים, ומשא ומתן עם סוחרים ומפעלים על כמויות ומחירים של סחורות (כמו סוכר, מלט, צינורות וכיו"ב), שבדרך אגב היה לשלוח מגרמניה למעלה מארבעה חודשים הכינה דורה את הנסיעה ("מניו אומר... אם אני עוד לא מצליחה לסדר הכול - זה אומר שאף אחד לא יכול לסדר זאת"),¹³² ובראשית דצמבר יצאה לדרך. כפי שניתן לקרוא ביומן, דורה פעלה בד בבד עם בדר במשך למעלה מחצי שנה. שליחותה הרשמית, שהייתה לכאורה נפרדת מעיסוקיו, נותבה לניהול יחסי ציבור והסברה בקרב קבוצות בני נוער ציונים בגרמניה, צ'כיה ואוסטריה (לרבות הוריהם). במסע הסברה זה הירכתה לספר להם אודות הארץ, אך גם אודות המצב המחמיר באירופה, במטרה להדריכם ולכוונם לצאת מאירופה בהקדם, ולבנות עצמם מחדש בהווה הארץ ישראלית הקיבוצית של לימודים ועבודה.

יחד עם תפקידיה אלה, ליוותה דורה את בדר בכל פעילויותיו הגלויות והסמויות:¹³³ לא שאלה שאלות כשנסע לאזורים מסוכנים המועדים להיעלמות פתע ומאסרים שרירותיים (כמו נסיעותיו ליוגוסלביה); עזרה לו בהעברת כספים וסחורות (בשהותו חודשיים בארץ, מרץ-מאי 37, מילאה את מקומו); ועקבה בדאגה אחר עצבותו ההולכת וגוברת, והסתגרותו והסתייגותו מכל מנעמי אירופה.¹³⁴ בדר ודורה חזרו לארץ בסוף יולי 1937, אך בדר לא שקט והמשיך בנסיעות ההצלה שלו גם אחרי פרוץ מלחמת העולם (ספטמבר 1939). בשנים 1940-1942 הגיע ליוון וליוגוסלביה, כשמחד גיסא גייס כספים להציל יהודים מאירופה הבווערת, ומאידך גיסא טרח למצוא דרכים חלופיות להבריחם, ובעיקר ילדים ובני נוער. מ-1943 - נאלץ לפעול רק מטורקיה, משם קיים מגע צמוד עם קבוצות

ר" - ישבו ותכננו את מסלול נאת באונייה מבריקנדיי, ואילו אורה של "עולה חדש". דורה פירנצה ורומא, עם סכום כסף לא כל כך טובה", אך בבואה בצע. רק מאוחר יותר נודע כי זפקידה.¹²⁸

כמו הר רחוק מימי המהפכה ע בה: כך היא נושאת ונותנת ומי המשאבה במזרע (אותה ג מעבירה מ'הקיבוץ הארצי' בדר שלח עבורם מחוץ לארץ, ז את ענייני הקיבוץ הדחופים, זר 1935).

יפה (גרמניה, אוסטריה, צ'כיה ארצה, וכן לעודד עלייה לארץ שלח בדר פעמים רבות ליעדים כמו 'קרן היסוד'), אבל משנת של היטלר,¹²⁹ החל מזרז את ההסתדרות הציונית) להיחלץ ספיהם מגרמניה לארץ - אם נסיעה זו (אוגוסט 1936), ביקש של היותה אשת סוד מהימנה העניינים), אלא בשל "הראש

ה, אם כי לא התגורר במזרע. וכך מאור תולה, וצריך משהו לבוא כי התאושש ואשתו הניה חזרה אל הזמן היתה אצלו וצריכה היתה

נכסר העיר, ובהיותו בקלן ראה שם בעגלות זבל. לפי א' כפכפי, אמ"ן; על מצבם הלא ברור של זניה וארצות הברית קיבלו הסברים חים של ארגונים ציוניים ויהודיים אז: יואב גלבר, מולדת חדשה, עליית שלים, 1990, עמ' 3-2.

(15) ובהמשך: העברת בתי חרושת לימים 'עמק'.

131. גורה שליטר ואליעזר הכהן הסכימו פה אחד עם בדר לגבי שליחותה של דורה, בנמקם כי יש לה ראש טוב לעסקים (יומן: 10 בספטמבר 1936).
132. דורה גם ערכה רשימה ארוכה של הזמנות הקיבוץ (וקיבוצים נוספים) לקנייה מרוכזת בגרמניה, כמו מכשירי תשמל, מכונות כביסה ומסחנות, שאכן נרכשו ונשלחו.
133. חלק בלתי נפרד מהפעילות של בדר היו הפגישות לאין-ספור עם יהודים 'עמך', שהיו מעוניינים או סקרנים, בהעברה או בעלייה לארץ, שלא לדבר על ועידות וכנסים של גופים ציוניים בגרמניה ובצ'כיה. בכל אלה מציג בדר את דורה כנציגתו: "היום ניהלנו משא ומתן עם כל מיני אנשים חשובים, ואותי בדר הציג בתור הבא" כוח הרשמי שלו אצל כולם" (יומן: 22 במרץ 1937).
134. "למניו יש הרבה דאגות... והוא לא מדבר, רק חושב ומעשן... אני מרגישה שהראש שלו במקום אחר... כל הזמן במתח גדול... ואני לא רוצה להפרע לו" (יומן: 20 בדצמבר 1936), וכן ראו בנדון: 21 בינואר 1937; 6 בפברואר כ"ל, 6 במרץ כ"ל, ועוד.

קשר מאחורי קווי האויב (כמו בולגריה, רומניה, הונגריה, וראו בנידון ספרו שליחות עזובות¹³⁵). כאן יש לציין כי כל שנות המלחמה, בהן פעל בדר בחזית הקדמית של 'ועד ההצלה', המשיכה דורה לשמש כשליחה בעורף.¹³⁶ מעורבות לגבי סיכונים של בדר אין היא מסגירה דבר מכל העובר עליה, גם כשהוא מתכוון להיפגש ביניה עם אדולף אייכמן בעצם ימי המלחמה (יוני 1944).¹³⁷ דורה לקחה גם חלק פעיל בקבלתם של ילדי טהרן בארץ, במחנה הקליטה המרכזי בעתליה (פברואר 1943),¹³⁸ וכן במאבק שהעיק על שמחת בואם, כאשר גופים מפלגתיים פוליטיים הסתכסכו זה בזה במטרה לנכס לעצמם כמה שיותר ילדים.¹³⁹ וכך כותבת עליה סבינה מרגלית: "קיבוצנו שִׁמַּח לתת את חלקו בקליטת ילדים אלה, הם הגיעו בליל הסדר... הביאה אותם אלינו דורה בדר, אשר התנדבה לעבוד במתנה מעבר... מהרגע הראשון השתדלנו ליצור להם בית חם וטוב. הם סודרו בין הילדים שלנו".¹⁴⁰

לסיכום פרק זה, כדאי לאזכר שוב את "שיחת מזרע" (אוגוסט 1936), בה תזכור

135. בתחילת 1943 ניסה בדר ליצור קשר עם שרידי 'השומר הצעיר' בארצות הכבושות על ידי הנאצים. לאחר מכן "שליחות זו הוחלה על דעת הקיבוץ הארצי", והיתה "לשליחות מטעם הסתדרות העובדים וברית הארגונים החלוציים". באביב 1943, נמנה על 'ועד ההצלה' של היישוב הארץ ישראלי, שהוקם ביוזמתה של הסוכנות היהודית, והתנהל בראשותו של יצחק גרינבוים. מנחם בדר, "פתח דבר", שליחות עזובות, חל אביב, 1978 (מהדורה מתוקנת), עמ' 7.

136. לפי א' כפכפי, מאז הנסיעה המשותפת לאירופה המשיכה דורה להיות מעורבת בגיוסי הכספים של בדר. אק"א, 23.59 (7), בדר לשמואל (כנראה שריג), בראטיסלבה, 25.6.39.

137. בדר מביע את הערכותו לדורה באותם ימים בכתבו: "יונייה ואהוד חזרו מארץ ישראל... וסיפרו לי על התרשמותם העזה מהתנהגותה של דורה", שאינה מסגירה ולו סימן קל מ"חרדתה והרגשותיה". מ' בדר, הערה (135), שם, עמ' 114.

138. 'ילדי טהרן': 860 ילדים יוצאי פולין, שברחו עם הוריהם במלחמת העולם השנייה, מזרחה לארצות הסובייטיות באסיה התיכונה, ורבים מהם איבדו אותם ברעב ובמחלות. בשל הסכסוך פולין-ברית המועצות (1942), צורפו להליכה בעקבות הצבא הפולני שקם בברית המועצות, והתקדם דרך איראן כדי להתחבר עם הצבאות הבריטיים. בהגיע הילדים עם הצבא לטהרן, שלחה הסוכנות היהודית שליחים לטפל בהם ולארגנם לעלייה לארץ. מרכז המידע אודות השואה, יד ושם.

139. ילדי טהרן הגיעו בשני מחזורים. המחזור הראשון דרך הים (האוקיינוס ההודי), מנה 741 ילדים (פברואר 1943), והמחזור השני - דרך המדבר, מנה 120 ילדים (אוגוסט 1943). בעתליה פגשו את הנרייטה סאלד שעמדה בראש המבצע, ואת אנשי הצוות שאמורים היו לעבוד איתם. משם נשלחו ל-11 מחנות מעבר, בהם טופלו ונשלחו למקומות שונים בארץ. גדיה שמיר, 'ילדי טהרן מפוזר מלחמת העולם השנייה', חל אביב, 1989, עמ' 70-75.

140. למזרע הובאו 11 ילדים, מגיל 4 עד 12. בן 4 צורף לגן, והשאר, בהתאם לגילם, נקלטו בחברת הילדים. סבינה מרגלית, "קליטת ילדי טהרן בקיבוצנו" (15 שנה לעלייה זו, 27 בפברואר, 1958), אמ"ז, חינוך 68 (5).

מאמר

החברות ותבעו מהחב ספיר נימקה זאת כך: 'כיוון ש"הכשרון שיש אם ישנן חברות מוכט במסגרת עבודות שיר ותורם.¹⁴¹ אבחנה זו והמרפאה אל תפקידי הארגון שלה - היה נה הפרובוקטיבית את מז תפקידים אטרקטיביים זאת ועוד. בשנות: בשירות גופים-ממסדי שפעלו אז, כמו 'מונ' והסתדרות נשים עבר היה למצוא שליחות עזריהו, אסתר זמורה, מפעלי וארגוני נשים [1925], או גולדה מא

1946-1996: השל

במחצית הראשונה ש נשלחה ללימודי פיזיו

141. אמ"ז 139 (3). שיר

142. חברות 'התאחדות

מ-1920 ואילך -

ואזרחיות' שהתקיי

שליחות הנ"ע (חנו

העולמית באירופה

עבריות ציוניות', 3

ארגונית' אצל התנ

ראו: שרה עזריהו

זמורה, נשים עבריות

מרגלית שטרן), או

143. ראו: ערך 'גולדה

144. דורה הפסיקה לעב

המצב הקשה שפ

החברות ותבעו מהחברים חלוקת עבודה שווה בחקלאות ובשירותים, כשרורקה ספיר נימקה זאת כך: "אנחנו דורשות זכויות שוות למרות שאין כשרונות שווים", כיוון ש"הכשרון שישנו גם כן - אינו מנוצל". כלומר, באין שוויון לאישה, גם אם ישנן חברות מוכשרות ובעלות פוטנציאל גבוה, אין לזהות את כשרונותיהן במסגרת עבודות שירותים הנכפות עליהן, כך שמראש הולך לאיבוד כוח יעיל ותורם.¹⁴¹ אבחנה זו כוחה יפה גם לדרך גלגוליה של דורה בדה מהרפת והמרפאה אל תפקידי השליחות בארץ ובחוץ לארץ. שהרי אין ספק שכשרון הארגון שלה - היה נשאר רדום ולא מנוצל, לולא אותו צירוף מקרים של עזיבתה הפרובוקטיבית את מורע, וניסיונו של בדה לאתגר ולהחזירה לקיבוץ באמצעות תפקידים אטרקטיביים.

זאת ועוד. בשנות השלושים של המאה שעברה, תופעה של אישה-שליחה בשירות גופים-ממסדיים הגמוניים היתה יוצאת דופן. לא כן בין ארגוני הנשים שפעלו אז, כמו 'מועצת הפועלות', 'הסתדרות נשים עבריות לשיווי זכויות' ו'הסתדרות נשים עבריות' [הנ"ע]; שהרי רק בתחום העשייה של הנשים, ניתן היה למצוא שליחות - אם לוועידות וכנסים בינלאומיים באירופה (כמו שרה עזריהו, אסתר זמורה, בבה אידלסון),¹⁴² ואם לגיוס כספים בארצות הברית עבור מפעלי וארגוני נשים (כמו רחל ינאית - לחווה החקלאית שניהלה ברמת רחל [1925], או גולדה מאירסון - ל'מועצת הפועלות' [1934]).¹⁴³

1946-1996: השלמה ופיוס

במחצית הראשונה של שנות הארבעים עבדה דורה בעיקר במרפאה,¹⁴⁴ ואף נשלחה ללימודי פדגוגיה, מסאו' וטיפול בן.¹⁴⁵ האוכלוסייה בקיבוץ הלכה

141. אמ"ז 139(3). שיחה במועד לקראת פגישת החברות בשריד, אוגוסט 1936.
142. חברות 'התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בארץ ישראל' נסעו כשליחות מ-1920 ואילך - לוועידות 'הברית הבינלאומית של נשים לזכויות מדיניות ואזרחיות' שהתקיימו באירופה ובהודו (ד"ר רחל וואט שטרויס, ד"ר חנה ברכיהו); שליחות הנ"ע (חנה הלנה טהון, לאה ברלין, אסתר זמורה) השתתפו בוועידות ויצ"ר העולמית באירופה (שנות ה-20), במטרה להקים ארגון נשים משותף (לימים 'נשים עבריות ציוניות', 1933); בבה אידלסון, מזכירת 'מועצת הפועלות' מילאה 'שליחות ארגונית' אצל התנועה-האחות בארצות הברית 'Pioneer Women' (1936, 1944). ראו: שרה עזריהו, התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בא", חיפה, 1977; אסתר זמורה, נשים עבריות ציוניות, תל אביב, 2002; ערך 'בבה אידלסון' (כתבה: בת שבע מרגלית שטרן), אתר תע"י.

143. ראו: ערך 'גולדה מאיר', ערך 'רחל ינאית בן צבי', אתר תע"י.
144. דורה הפסיקה לעבוד כרפת בסוף שנות ה-30 - אם בשל גילה (42-43) ואם בשל המצב הקשה שפקד את ענף הרפת. לפי טובה שופמן: בשנים 1937-1938, ירדו

הונגריה, וראו בניהן ספרו תמה, בהן פעל בדה בחזית שליחה בעורף.¹³⁶ מעודכנת: ר' עליה, גם כשהוא מתכונן (יוני 1944).¹³⁷ דורה לקחה ה הקליטה המרכזי בעתלית אם, כאשר גופים מפלגתיים כמה שיותר ילדים.¹³⁹ וכך חלקו בקליטת ילדים אלה. בדה, אשר התנדבה לעבוד עם בית חם וטוב, הם סודרו

": (אוגוסט 1936), בה חזרו

מר הצעיר בארצות הכבושות דעת הקיבוץ הארצי, והיתה ים החלוציים". באביב 1943, שהוקם ביוזמתה של הסוכנות זם בדה, "פתח דבר", שליחות

ומשיכה דורה להיות מעורבת דר לשמואל (כנראה שריג),

ז: "יונייה ואהוד חזרו מארץ זה של דורה", שאינה מסגירה ז (135), שם, עמ' 114. ים במלחמת העולם השנייה, ים מהם איבדו אותם ברעב צורפו להליכה בעקבות הצבא נ כדי להתחבר עם הצבאות ה הסוכנות היהודית שליחים ידות השואה, יד ושם.

דרך חים (האוקיינוס ההודי), דרך המדבר, מנה 120 ילדים שעמדה בראש המבצע, ואת יחו ל-11 מחנות מעבר, בהם ילדי טהון מפורץ מלחמת העולם

ז לגן, והשאר, בהתאם לגילם, די טהון בקיבוצנו" (15 שנה).

וגדלה: ב-1942 הצטרף למזרע גרעין 'השומר הצעיר' מירושלים, ב-1946 - הגיע גרעין נוסף של 'גדוד עין גדי', ומפקדת הפלמ"ח התיישבה כאן למשך ארבע שנים (1942 - יוני 1946). אלא שלגבי דורה, שנת 46 היתה שנה קריטית, שכלמה באחת את מרחב פעילויותיה, וחצתה את חייה לשני פרקים של לפני ואחרי. זה קרה בנסיעה לירושלים, בתחנה המרכזית, שם נדרסה על ידי אוטובוס 'אגד'. דורה לא איבדה עשתונות, וכששכבה תחת הגלגלים, הורתה לנהג להביא מגבה (ג'ק) ולהרים את הרכב הכבד. בינתיים קרעה את תחתוניתה לרצועות שהיו לחוסמי עורקים מאולתרים, ואל שמלתה אספה את חלקי הרגל המרוסקת. כך הובילה לבית החולים.¹⁴⁶ כשלושה חודשים פרפרה בין חיים למוות, מתעקשת שלא יעזו לכרות את רגלה. היא יצאה מבית החולים "מנצחת, אבל נכה", כתבה רות ירון.¹⁴⁷ ואכן שוק רגלה היה לעצם חשופה עם בשר מדולדל, אם כי דורה נשארה כמו אז - אישה נאה המקפידה על לבושה, ורק רגל חבושה היטב הציצה מבעד שמלותיה.¹⁴⁸ כשחזרה דורה מבית החולים, והיתה מוגבלת בתנועותיה, היפנו אותה לעבוד במחסן הבגדים בחיקונים והטלאה.¹⁴⁹ דורה לא כחלה בעבודה זו, להפך. היא ראתה בה התייעלות ערכית וכלכלית, כשהיא מאמינה שיש למצות לבישה כל בגד, ולמנוע בזבז בהול על קניית בגדים חדשים. לא במקרה היא מצאה לנכון לדוות בעלון הקיבוץ על השתתפותה בקורס להטלאה, כשהיא מכנה אותו בחיך "קורס רעיוני".¹⁵⁰ וכך היא כותבת שם: "הבנות הצעירות חושבות... שזה מתחת לכבודן להטליא טלאים... שכן אם כבר אז מוטב ללמוד לתפור ממש". ולא היא. "אין הן רואות את החשיבות הרבה ואת התועלת שאפשר להפיק ממקצוע זה". לפי 'תורת ההטלאה' של דורה, התיקון "הוא אפילו מעניין יותר מאשר התפירה השבלונית במתפרה", שהרי הוא עשייה שכולה איתגור למחשבה עצמאית

מחירי החלב, ההכנסה התמעטה, פסקו להכניס שכלולים, והענף נכנס למצב של קיפאון עד שהחלו מפקפקים בעתידו. ט' שופמן, "מפי רפתנית", הערה (91), שם, עמ' 252. ייתכן שגם במזרע היה מצב דומה, וממילא צמצמו גם שם את הרפת ואת מספר העובדים.

145. במזרע קראו לטיפולים אלה: "טבריה בבית" (לפי יוספה פכר, אמ"ן).

146. "עם נכדיה וניניה של דורה בדר", ראיון שניהלתי עם בני המשפחה (להלן ראיון). מזרע, 11 במרץ 2008.

147. רות ירון, "חברתנו דורה איננה", הערה (106), שם, שם.

148. נכדתה בת-רעמי רוזנבלט העידה על ריטואל קבוע של חבישת הרגל בבוקר, כשהיתה דורה כורכת מספר רב של תחבושות סביב הרגל כדי "למלא" את המקום החסר ולהעניק לו מראית עין של שוק רגילה. "ראיון", הערה (146), שם, שם.

149. בזכור, דורה היתה צאצאית למשפחת חייטים וגורנים. כך סבה ואביה וכך אמה שדורה העריצה את תפירתה. לימים היא כותבת ביומן: "כמה אמה שלי יודעת לעשות דברים יפים. יש לה ידיים של זהב... היא גם מלמדת אותי לתפור במכונת התפירה שהביאה מרוסיה" (יומן: 19 במרץ 34).

150. דורה בדר, "קורס רעיוני להטלאה", דפי מזרע, 16 אוגוסט, 1957, עמ' 2.

2014

ולמציאת פתרונות הול-דורה כמהה כל השו-לדעת שעליה להסתפי-מלחמת השחרור הגיעו השואה, ויהודה שדמי, מספר חודשים טיפל ב-אחד מהם 'משפחה מא-אירקה ואלזה ציף, ובש-פתוחות בבית בדר, וז-ולקבל את שם משפחו-אחרי מלחמת השחר-הציבורית, והפעם במו-ככל שהיה מעורב בה-בהווה הפנים-קיבורי-הקיבוץ: כסבתא גידי-הבנות,¹⁵¹ וכ'מטליאה' ייחודה פעילות זו את ד-הבגדים בקיבוץ, ובעז-שבאו לחופשה הביתה

151. שם, שם.

152. היתה זו קבוצה של (1921-2003), לימי

153. לפי צבי הרצל, 'המ-בוצע תהליך של ז-שנמנה על קבוצת י-ראיון עם צבי הראי

154. הברל הגילים בין ר-זו מזו גם בכיתה ו-

155. בין הילדים היו כא-המארכת, ראו צ' :

156. בממשלה הזמנית ש-העבודה והבינוי; כ-

(מפ"ם), ועמד ברא-ארגון 'תכנ' של מ-

הפיתוח וכיושב רא-מפעל דשנים' ועוז-

הארצי ויסד את 'קו-

157. תמר בדר-אלוני: בו-בדר-נולף: אורי.

ולמציאת פתרונות הולמים לתנאי בגד פגום וישן ולהפכו ללביש.¹⁵¹ דורה כמזה כל השנים להרחיב את המשפחה בצאצאים משלה, וכשנוכחה לדעת שעליה להסתפק בבתה היחידה, פנתה לאפשרויות של אימוץ. אחרי מלחמת השחרור הגיעה לקיבוץ (אפריל 1949) קבוצה של ילדים יתומים פליטי השואה, ויהודה שדמי, ששימש מדריך באותה תקופה – יצא לקבלם.¹⁵² במשך מספר חודשים טיפל בהם והכיר אותם מקרוב, ולאחר מכן ניסה להתאים לכל אחד מהם 'משפחה מארחת'.¹⁵³ משפחת בדר היתה למשפחה מארחת לאחיות אירקה ואלזה ציף, ובשמן העברי: רינה ועליזה.¹⁵⁴ רינה ועליזה התקבלו בזרועות פתוחות בבית בדר, והן אף ביקשו מדורה ומנחם לקרוא להם 'אבא' ו'אמא' ולקבל את שם משפחתם.¹⁵⁵

אחרי מלחמת השחרור ועם הקמת המדינה, הלך בדר מחיל לחיל בעבודתו הציבורית, והפעם במוסדות הממשלתיים של המדינה החדשה.¹⁵⁶ מאידך גיסא, ככל שהיה מעורב בהוויה הנבנית וצומחת מחוץ לקיבוץ, כך התכנסה דורה בהוויה הפנים-קיבוצית, כשהיא חיה יותר את צעירי המשפחה ואת צעירי הקיבוץ: כסכתא גידלה וטיפחה את הנכדים, בניהן ובנותיהן של שלוש הבנות,¹⁵⁷ וכ'מטליאה' הציעה את מיומנותה לכני הקיבוץ ששירתו בצבא, עד כי ייתרה פעילות זו את דמותה ומקומה במזרע. בכל בוקר שבת, פתחה את מחסן הבגדים בקיבוץ, ובעוד כל עובדות המחסן נחות כנדרש, ידעו כל חייל וחיללת שבאו לחופשה הביתה, שדורה מחכה להם כדי לתקן או להתאים את המדים

151. שם, שם.

152. היתה זו קבוצה של 22 ילדים יוצאי פולין, שהגיעו לארץ דרך צרפת; יהודה שדמי (1921-2003), לימים פרופ' להוראת המדעים ופזיקאי תיאורטי, חבר מזרע.

153. לפי צבי הראל, 'המשפחה המארחת' היתה משפחה מאמצת לכל דבר, גם אם לא בוצע תהליך של אימוץ פורמלי. תודתי הרבה לצבי הראל, חבר קיבוץ מזרע, שנמנה על קבוצת ילדים זו, קבוצת 'אבוקה', וחלק עמי את האינפורמציה דלהלן. ראיון עם צבי הראל (30 באוגוסט 2010).

154. הבדל הגילים בין רינה ועליזה היה 11 חודש. הן היו בנות 12-13, וסיבבו להיפרד זו מזו גם בכיתה וגם במשפחה. ראו צ' הראל לעיל.

155. בין הילדים היו כאלה שהמשיכו לשמור על שם משפחתם גם בקרב 'המשפחה המארחת'. ראו צ' הראל לעיל.

156. בממשלה הזמנית של מדינת ישראל שזה עתה קמה, שימש בדר כמנכ"ל של משרד העבודה והבינוי; כיהן בכנסת הראשונה כח"כ מטעם מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ס), ועמד בראש ועדת הכלכלה (1949-1951); בשנות החמישים הקים את ארגון 'תכן' של מפעלי הקיבוץ הארצי, ובשנות השישים מונה כמנכ"ל משרד הפיתוח וכיושב ראש מועצת המנהלים של 'חברת החשמל', 'מפעל ים המלח', 'מפעל דשנים' ועוד. בשנות השבעים פנה לפעילות לקידום התרבות של הקיבוץ הארצי ויסד את 'קרן חבצלת'. ערך: 'מנחם בדר', אתר תע"י.

157. תמר בדר-אלוני; בת-עמי, אריה, חוה ויריב; רינה בדר-אלשיך; עדי ורני; עליזה בדר-וולף; אורי.

גיר' מירושלים, ב'1946 – הגיע תתישבה כאן למשך ארבע שנים תה שנה קריטית, שכלמה באחת רקים של לפני ואחרי. זה קרה גל ירי אוטובוס 'אגד'. דורה לא לנהג להביא מגבה (ג'ק) ולהרים לרצועות שהיו לחוסמי עורקים המרוסקת. כך הובילו לבית וות, מתעקשת שלא יעזו לכרות 'נכה', כתבה רות ירון.¹⁴⁷ ואכן אם כי דורה נשארה כמו אז – זיטב הציצה מבעד שמלותיה.¹⁴⁸ בתנועותיה, היפנו אותה לעבוד בחלה בעבודה זו, להפך. היא אמינה שיש למצות לבישת כל ז. לא במקרה היא מצאה לנכון ולאה, כשהיא מכנה אותו בחיך הצעירות תושבות... שזה מתחת ללמוד לתפור ממש". ולא היא. ז שאפשר להפיק ממקצוע זה". ילו מעניין יותר מאשר התפירה לה איתגור למחשבה עצמאית

י שכלולים, והענף נכנס למצב של נ, "מפי רפתנית", הערה (91), שם, זילא צמצמו גם שם את הרפת ואת

לפי יוספה פכר, אמ"י).

חי עם בני המשפחה (להלן ראיון).

, שם, שם.

קבוע של חבישת הרגל בבוקר, וביב הרגל כדי "למלא" את המקום "ראיון", הערה (146), שם, שם. וגורנים. כך סבה ואביה וכך אמה בת ביומן: "כמה אמא שלי יודעת א גם מלמדת אותי לתפור במכונת

(3)

16 אוגוסט, 1957, עמ' 2.

יפה ברלוביץ "ציפור פצועה"

הקדמה: יומני נ

כמו הסיפור השכיח נ
עלומים המזעזעים ב
בדר. היה זה ב-1986
ב'בית הבריאות' הקינ
החליטה הבת תמר א
וכך גילתה חבילת דפ
אבל כפי שהיא מספ
הנרגשים שבינה לבי
הסיפור האינטימי שא
להשמידו.

במשך עשר שנים נ
שדורה הלכה לעולמ
מילדותה; פרשיות יד
צעירה בשנות השלוש
מן השיח היומיומי
באמצעותו על מקומו
והגה חרף הגילוי ה
את היומן, כשהיא מזו
להיכרות עם התנועו
פורמטיביות בעיצובו
מלחמת העולם המהד

לגופם. מוסד 'ההטלאה' בשבת לא סגר את דלתותיו עד שאחרון החיילים היה יוצא עם בגדיו המתוקנים. כך במשך שנים. "הקשר עם החיילים עושה אותי צעירה", היתה נוהגת לומר.¹⁵⁸

בסוף 1983, פרש בדר מפעילותו הענפה, וחזר הביתה תשוש וחולה. דורה, למרות גילה המתקדם (86), ומגבלותיה הפיזיות, לא הסכימה שבדר יטופל ב'בית הבריאות' (המוסד הסיעודי במזרע), וסעדה אותו בביתם (בעזרת מטפלים) עד יום מותו (31 בינואר 1985). לאחר מותו ואבלה הכבד עליו, ניסתה דורה בכל זאת להמשיך ולחזור לאורח חיים רגיל, אלא שב-1986 קיבלה התקף לב (נזקקה לקוצב לב), וכיוון שנאסר עליה להתגורר ללא השגחה, עברה לגור ב'בית הבריאות' על אף התנגדותה הרבה. כשחגגו את יום הולדתה ה-99, סיפרה בתה תמר בדר-אלוני כי עם המעבר ל'בית הבריאות' עמדה דורה על כך "שהיא עדיין מסוגלת לשרת את עצמה ולהיות עצמאית", ובעיקר לא הסכימה לוותר על עבודה. "עובדות 'בית הבריאות'... הלכו לקראתה... וסידרו לה מכונת תפירה שעליה המשיכה לעבוד יום יום", גם כשאיבדה את מאור עיניה.¹⁵⁹

דורה בדר הלכה לעולמה בשישה בדצמבר 1996.

עד כאן סיפורה של דורה בדר, סיפורה של אישה שנאבקה כל ימי חייה לנוכחות ולהכרה משלה (מהפכנית, אשת עבודה, ובונה מקום, חברה ומשפחה), אלא שהסביבה לא נענתה לה, ולא עוד אלא הכריעה אותה לוותר, להשלים, ואפילו לברך על הקיים כפי שהוא. וכך שירטטה דורה את מהלך חייה (1953): "נאבקתי עם עצמי, בטבע מסביב, בהרגלי העבר, בירושלם אבות. נאבקתי בחלומותי הרבים שנגזרו, ויכולתי לכל זאת. באו ימים שטופי אור, חרשו וזרעו והתפללו לגשמי ברכה, בצרו וקצרו - והזמן עשה את שלו... האבות נעשו סבים לנכדים, והבנים הורים לילדים... וטוב שהיה כך. זכינו".¹⁶⁰

1. בספטמבר 1996 נ
לפעמים הוחזר לפ
דבר 'ליומן': "אני
הימים אני פשוט י
ומזכירה אירועים ו
להתקרב ולהתחבר
עליה", ו"לפענח ו
את היומן.

158. תמר בדר-אלוני, "דורה בדר בת 100", כיוון חדש, עיתון גימלאי עמק יזרעאל, 1996, עמ' 4.

159. שם, שם.

160. זיכרונות אלה נכתבו בשנת ה-56 של דורה. "מימים עברו", הערה (59), שם, עמ' 4.